

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

Na. 15 YA 1984

NINAKUBALI,

Julius K. Nyerere

Rais

16. 2. 1985.

Sheria ya kurekebisha masharti ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ya Mwaka 1977, kwa madhumuni ya kuimarisha Muungano na pia kuzingatia maelekezo ya Mwongozo wa Chama wa 1981 kuhusu siasa ya Tanzania ya Ujamaa na Kujitegemea na utekelezaji wa siasa hiyo

[.....]

Sheria hii imetungwa na Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

1. Sheria hii itwe Sheria ya Marekebisho ya Tano katika Katiba ya Nchi, ya Mwaka 1984.

Jina la Sheria na tarehe ya kuanza kutumika

2. Masharti ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, ya Mwaka 1977 (ambayo katika ibara zifuatazo kwenye Sheria hii itatajwa tu kwa kifupi kama "Katiba"), yanabadilishwa kwa namna ilivyoelezwa katika ibara za Sheria hii zifuatazo.

Mabadiliko katika Katiba

3. Maneno yote yaliyomo katika Utangulizi wa Katiba yanafutwa na badala yake kutakuwa na maneno mapya yafuatayo:—

Kufuta utangulizi na kuweka mpya badala yake

"KWA KUWA SISI Wananchi wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania tumeamua rasmi na kwa dhati kujenga katika nchi yetu jamii inayozingatia misingi ya uhuru, haki, udugu na amani:

NA KWA KUWA misingi hiyo yaweza tu kutekelezwa katika jamii yenye demokrasi ambayo Serikali yake husimamiwa na Bunge lenye wajumbe waliochaguliwa na linalowawakilisha wananchi, na pia yenye Mahakama huru zinazotekeleza wajibu wa kutoa haki bila woga wala upendeleo wowote, na hivyo kuhakikisha kwamba haki zote za binadamu zinadumishwa na kulindwa, na wajibu wa kila mtu unatekelezwa kwa uaminifu:

KWA HIYO, BASI, KATIBA HII IMETUNGWA NA BUNGE MAALUM LA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA, kwa niaba ya Wananchi, kwa madhumuni ya kujenga jamii kama hiyo, na pia kwa ajili ya kuhakikisha kwamba Tanzania inaongozwa na Serikali yenye kufuata misingi ya demokrasi na ya kijamaa".

Mahadiliko
katika Sura
ya Kwanza
ya Katiba

4. Sura ya Kwanza ya Katiba inabadilishwa kwa namna ilivyoielezwa katika ibara ya 5 na ya 6 ya Sheria hii.

Kufuta
maneno ya
kichwa cha
habari cha
Sura ya
Kwanza na
kuweka
maneno
mengine
badala yake

5. Maneno ya kichwa cha habari cha Sura ya Kwanza ya Katiba yanafutwa na badala yake kutakuwa na maneno mapya yafuatayo:—

"JAMHURI YA MUUNGANO, CHAMA, WATU NA SIASA YA UJAMAA NA KUJITEGEMEA".

Kufuta
sehemu ya
Kwanza na
ya Pili ya
Sura ya
Kwanza na
kuweka
nyingine
badala yake

6. Sehemu ya Kwanza na ya Pili za Sura ya Kwanza ya Katiba zinafutwa na badala yake kutakuwa na Sehemu mpya za Sura ya Kwanza zifuatazo:—

"SEHEMU YA KWANZA

JAMHURI YA MUUNGANO NA WATU

Kutangaza
Jamhuri ya
Muungano

1. Tanzania ni nchi moja na ni Jamhuri ya Muungano.

Eneo la
Jamhuri ya
Muungano

2.—(1) Eneo la Jamhuri ya Muungano ni eneo lote la Tanzania Bara na eneo lote la Tanzania Zanzibar, na ni pamoja na sehemu yake ya bahari ambayo Tanzania inapakana nayo.

(2) Kwa ajili ya utekelezaji bora wa shughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, Rais aweza kuigawa Jamhuri ya Muungano katika mikoa, wilaya na maeneo mengineyo, kwa kufuata utaratibu uliowekwa au kukubaliwa na Chama; isipokuwa kwamba Rais atashauriana kwanza na Rais wa Zanzibar kabla ya kuigawa Tanzania Zanzibar katika Mikoa, wilaya au maeneo mengine

Tangazo la
nchi yenye
chama
kimoja

3.—(1) Jamhuri ya Muungano ni nchi ya kidemokrasi na ya kijamaa, yenye chama kimoja cha siasa.

(2) Chama ndicho chenye madaraka ya mwisho katika mambo yote kwa mujibu wa Katiba hii na Katiba ya Chama.

(3) Chama cha Mapinduzi, kwa kifupi "CCM", ndicho Chama cha siasa pekee katika Jamhuri ya Muungano.

Utekelezaji
wa shughuli
za Mamlaka
ya Nchi

4.—(1) Shughuli zote za Mamlaka ya Nchi katika Jamhuri ya Muungano zitatekelezwa na kudhibitiwa na vyombo viwili vyenye mamlaka ya utendaji, vyombo viwili vyenye mamlaka ya kutekeleza utoaji haki, na pia vyombo viwili vyenye mamlaka ya kutunga sheria na kusimamia utekelezaji wa shughuli za umma.

(2) Vyombo vyenye mamlaka ya utendaji vitakuwa ni Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar; vyombo vyenye mamlaka ya kutekeleza utoaji haki vitakuwa ni Idara ya Mahakama ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Idara ya Mahakama ya Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, na vyombo vyenye mamlaka ya kutunga sheria na kusimamia utekelezaji wa shughuli za umma vitakuwa ni Bunge na Baraza la Wawakilishi.

(3) Kwa ajili ya utekelezaji bora wa shughuli za umma katika Jamhuri ya Muungano, na kwa ajili ya mgawanyo wa madaraka juu ya shughuli hizo baina ya vyombo vilivyotajwa katika ibara hii, kutakuwa na Mambo ya Muungano kama yalivyoorodheshwa katika Nyongeza ya Kwanza iliyoko mwishoni mwa Katiba hii, na pia kutakuwa na mambo yasiyo ya Muungano, ambayo ni mambo mengine yote yasiyo Mambo ya Muungano.

(4) Kila chombo kilichotajwa katika ibara hii kitaundwa na kutekeleza majukumu yake kwa kufuata masharti mengine yaliyomo katika Katiba hii.

Haki ya
kupiga kura

5.—(1) Kila raia wa Tanzania aliyetimiza umri wa miaka kumi na minane anayo haki ya kupiga kura katika uchaguzi unaofanywa Tanzania na wananchi. Haki hii itatumiwa kwa kufuata masharti ya ibara ndogo ya (2) pamoja na masharti mengineyo ya Katiba hii na ya Sheria inayotumika nchini Tanzania kuhusu mambo ya uchaguzi.

(2) Bunge laweza kutunga sheria na kuweka masharti yanayoweza kumzuria raia asitumie haki ya kupiga kura kutokana na yoyote kati ya sababu zifuatazo, yaani raia huyo—

- (a) kuwa na uraia wa nchi nyingine;
- (b) kuwa na ugonjwa wa akili;
- (c) kutiwa hatiani kwa makosa fulani ya jinai;
- (d) kukosa au kushindwa kuthibitisha au kutoa kitambulisho cha umri, uraia au uandikishwaji kama mpiga kura.

Mbali na sababu hizo hakuna sababu nyingine yoyote inayo-weza kumzuia raia asitumie haki ya kupiga kura.

(3) Bunge litatunga Sheria ya Uchaguzi na kuweka masharti kuhusu mambo yafuatayo—

- (a) utaratibu wa kuandikisha wapiga kura katika uchaguzi wa Rais wa Jamhuri ya Muungano na wa Wabunge;

- (b) kutaja sehemu na nyakati za kuandikisha wapiga kura na kupiga kura;
- (c) utaratibu wa kumwezesha mpiga kura aliyejiandikisha sehemu moja kupiga kura sehemu nyingine na kutaja masharti ya utekelezaji wa utaratibu huo;
- (d) kutaja kazi na shughuli za Tume ya Uchaguzi na utaratibu wa kila uchaguzi ambao utaendeshwa chini ya uongozi na usimamizi wa Tume ya Uchaguzi.

SEHEMU YA PILI

MALENGO MUHIMU NA MISINGI YA MWELEKEO WA SHUGHULI ZA SERIKALI

Ufafanuzi

6. Katika Sehemu hii ya Sura hii, isipokuwa kama maelezo yahitaji vinginevyo, neno "Serikali" maana yake ni pamoja na Serikali ya Jamhuri ya Muungano, Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, serikali za mitaa na pia mtu anayetokeleza madaraka au mamlaka yoyote kwa niaba ya Serikali yoyote.

Matumizi ya masharti ya Sehemu ya Pili

7.—(1) Bila ya kujali masharti ya ibara ndogo ya (2), Serikali, vyombo vyake vyote na watu wote au mamlaka yoyote yenye kutekeleza madaraka ya utawala, madaraka ya kutunga sheria au madaraka ya utoaji haki, watakuwa na jukumu na wajibu wa kuzingatia, kutia maanani na kutekeleza masharti yote ya Sehemu hii ya Sura hii.

(2) Masharti ya Sehemu hii ya Sura hii hayatatiliwa nguvu ya kisheria na mahakama yoyote. Mahakama yoyote nchini haitakuwa na uwezo wa kuamua juu ya suala kama kitendo au kukosa kutenda jambo kwa mtu au mamlaka yoyote, au kama sheria, au hukumu yoyote, inaambatana na masharti ya Sehemu hii ya Sura hii.

Serikali na watu

8.—(1) Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ni Nchi inayofuata misingi ya demokrasia na haki ya kijamii, na kwa hiyo—

- (a) wananchi ndio msingi wa mamlaka yote, na Serikali itapata madaraka, na mamlaka yake yote kutoka kwa wananchi kwa mujibu wa Katiba hii;
- (b) lengo kuu la Serikali litakuwa ni ustawi wa wananchi;
- (c) Serikali itawajibika kwa wananchi;
- (d) wananchi watashiriki katika shughuli za Serikali yao kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(2) Muundo wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, au wa chochote kati ya vyombo vyake na uendeshaji wa shughuli zake, utatekelezwa kwa kuzingatia umoja wa Jamhuri ya Muungano na haja ya kukuza umoja wa kitaifa na kudumisha heshima ya Taifa.

Ujenzi wa Ujamaa na Kujitegemea

9.—(1) Lengo la Katiba hii ni kuwezesha ujenzi wa Jamhuri ya Muungano kama Taifa la watu sawa na huru, wanaofurahia uhuru, haki, udugu na amani kutokana na kufuata siasa ya Ujamaa na Kujitegemea, ambayo inasisitiza utekelezaji wa misingi ya kijamaa kwa kuzingatia mazingira yaliyomo katika

Jamhuri ya Muungano. Kwa hiyo, Mamlaka ya Nchi na vyombo vyake vyote vinawajibika kuelekeza sera na shughuli zake zote katika lengo la kuhakikisha—

- (a) kwamba utu na haki nyinginezo zote za binadamu zinaheshimiwa na kuthaminiwa;
- (b) kwamba sheria za nchi zinalindwa na kutekelezwa;
- (c) kwamba shughuli za Serikali zinatekelezwa kwa njia ambazo zitahakikisha kwamba utajiri wa Taifa unaeendelezwa, unahifadhiwa na unatumiwa kwa manufaa ya wananchi wote kwa jumla na pia kuzuia mtu kumnyonya mtu mwingine;
- (d) kwamba maendeleo ya uchumi wa Taifa yanakuzwa na kupangwa kwa ulinganifu na kwa pamoja;
- (e) kwamba kila mtu mwenye uwezo wa kufanya kazi anafanya kazi, na kazi maana yake ni shughuli yoyote ya halali inayompatia mtu riziki yake;
- (f) kwamba heshima ya binadamu inahifadhiwa na kudumishwa kwa kufuata Kanuni za Tangazo la Dunia kuhusu Haki za Binadamu;
- (g) kwamba Serikali na vyombo vyake vyote vya umma vinatoa nafasi zilizo sawa kwa raia wote, wake kwa waume, bila ya kujali rangi, kabila, dini, au hali ya mtu;
- (h) kwamba aina zote za dhuluma, vitisho, ubaguzi, rushwa, uonevu au upendeleo zinaondolewa nchini;
- (i) kwamba matumizi ya utajiri wa Taifa yanatilia mkazo maendeleo ya wananchi na hasa zaidi yanaelekezwa kwenye jitihada ya kuondosha umaskini, ujinga na maradhi;
- (j) kwamba shughuli za uchumi haziendeshwi kwa njia zinazoweza kusababisha ulimbikizaji wa mali au njia kuu za uchumi katika mamlaka ya watu wachache binafsi, na kwamba Serikali inamiliki njia kuu za uchumi;
- (k) kwamba nchi inatawaliwa kwa kufuata misingi ya demokrasi na ujamaa.

Nafasi na
mamlaka ya
Chama

10.—(1) Shughuli zote za kisiasa nchini na zinazoihusu Jamhuri ya Muungano zitaendeshwa ama na Chama chenye au chini ya uongozi na usimamizi wa Chama.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, shughuli zote za vyombo vyote vya umma katika Jamhuri ya Muungano zitaendeshwa chini ya uongozi na usimamizi wa Chama.

(3) Chama kitakuwa na jukumu la kuhakikisha kwamba vyombo vyote vilivyokabidhiwa utekelezaji wa shughuli za umma vinatekeleza shughuli hizo kwa kuzingatia kwa makini masharti ya Katiba hii na ya Sheria za nchi.

Haki ya
kufanya
kazi,
kupata
elimu na
nyinginezo

11.—(1) Mamlaka ya Nchi itaweka utaratibu unaofaa kwa ajili ya kufanikisha utelezaji wa haki ya mtu kufanya kazi, haki ya kujipatia elimu na haki ya kupata msaada kutoka kwa jamii wakati wa uzee, maradhi au hali ya ulemavu, na katika hali nyinginezo za mtu kuwa hajiwezi. Bila ya kuathiri haki hizo, Mamlaka ya Nchi itaweka utaratibu wa kuhakikisha kwamba kila mtu anaishi kwa jasho lake.

(2) Kila mtu anayo haki ya kujielimisha, na kila raia atakuwa huru kutafuta elimu katika fani anayopenda hadi kufikia upeo wa wote kulingana na stahili na uwezo wake.

(3) Serikali itafanya jitihada kuhakikisha kwamba watu wote wanapata fursa sawa na za kutosha kuwawezesha kupata elimu na mafunzo ya ufundi katika ngazi zote za shule na vyuo vinginevyo vya mafunzo.

SEHEMU YA TATU

HAKI NA WAJIBU MUHIMU

Haki ya Usawa

Usawa wa
binadamu

12.—(1) Binadamu wote huzaliwa huru, na wote ni sawa.

(2) Kila mtu anastahili heshima ya kutambuliwa na kuthaminiwa utu wake.

Usawa
mbele ya
Sheria

13.—(1) Watu wote ni sawa mbele ya sheria, na wanayo haki, bila ya ubaguzi wa wote, kulindwa na kupata haki sawa mbele ya sheria.

(2) Ni marufuku kwa sheria yote iliyotungwa na mamlaka yote katika Jamhuri ya Muungano kuweka sharti lo lote ambalo ni la ubaguzi ama wa dhahiri au kwa taathira yake.

(3) Haki za raia, wajibu na maslahi ya kila mtu na jumuiya ya watu yatalindwa na kuamuliwa na mahakama na vyombo vinginevyo vya Mamlaka ya Nchi vilivyowekwa na Sheria au kwa mujibu wa sheria.

(4) Ni marufuku kwa mtu ye yote kubaguliwa na mtu au mamlaka yote inayotekeleza madaraka yake chini ya sheria yo yote au katika utekelezaji wa kazi au shughuli yo yote ya Mamlaka ya Nchi au ya Chama na vyombo vyake.

(5) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya ibara hii neno "kubagua" maana yake ni kutimiza haja, haki au mahitaji mengineyo kwa watu mbali mbali kwa kuzingatia utaifa wao, kabila, pahala walipotokea, maoni yao ya kisiasa, rangi, dini au hali yao ya maisha kwa namna ambayo watu wa aina fulani wanafanywa au kuhesabiwa kuwa dhaifu au duni na kuwekewa vikwazo au masharti ya vipingamizi ambapo watu wa aina nyingine wanatendewa tofauti au wanapewa fursa au faida iliyoko nje ya masharti au sifa za lazima.

(6) Kwa madhumuni ya kuhakikisha usawa mbele ya sheria, Mamlaka ya Nchi itaweka utaratibu zinazofaa au zinazotingatia misingi kwamba—

- (a) wakati haki na wajibu wa mtu ye yote vinahitaji kufanyiwa uamuzi na mahakama au chombo kinginecho kinachohusika, basi mtu huyo atakuwa na haki ya kupewa fursa ya kusikilizwa kwa ukamilifu, na pia haki ya kukata rufani au kupata nafuu nyingine ya kisheria kutokana na maamuzi ya mahakama au chombo hicho kinginecho kinachohusika;
- (b) ni marufuku kwa mtu aliyeshitakiwa kwa kosa la jinai kutendewa kama mtu mwenye kosa hilo mpaka itakapothibitika kuwa anayo hatia ya kutenda kosa hilo;
- (c) ni marufuku kwa mtu kuadhibiwa kwa sababu ya kiteendo chochote ambacho alipokitenda hakikuwa ni kosa chini ya sheria, na pia kwamba ni marufuku kwa adhabu kutolewa ambayo ni kubwa kuliko adhabu iliyokuwapo wakati kosa linalohusika lilipotendwa;
- (d) kwa ajili ya kuhifadhi haki ya usawa wa binadamu, heshima ya mtu itatunzwa katika shughuli zote zinazohusu upelelezi na uendeshaji wa mambo ya jinai na katika shughuli nyinginezo ambazo mtu anakuwa chini ya ulinzi bila uhuru, au katika kuhakikisha utekelezaji wa adhabu;
- (e) ni marufuku kwa mtu kuteswa, kuadhibiwa kinyama au kupewa adhabu zinazomtweza au kumdhalilisha.

Haki ya Kuishi

Haki ya kuwa hai

14. Kila mtu anayo haki ya kuishi na kupata kutoka kwa jamii hifadhi ya maisha yake, kwa mujibu wa sheria.

Haki ya Uhuru wa mtu binafsi

15.—(1) Kila mtu anayo haki ya kuwa huru na kuishi kama mtu huru.

(2) Kwa madhumuni ya kuhifadhi haki ya mtu kuwa huru na kuishi kwa uhuru, itakuwa ni marufuku kwa mtu yeyote kukamatwa, kufungwa, kufungiwa, kuwekwa kizuizini, kuhamishwa kwa nguvu au kunyang'anywa uhuru wake vinginevyo, isipokuwa tu:—

- (a) katika hali na kwa kufuata utaratibu uliowekwa na sheria; au
- (b) katika kutekeleza hukumu, amri au adhabu iliyotolewa na mahakama kutokana na shauri au na mtu kutiwa hatiani kwa kosa la jinai.

Haki ya faragha ya usalama wa mtu

16.—(1) Kila mtu anastahili kuheshimiwa na kupata hifadhi kwa nafsi yake, maisha yake binafsi na familia yake na unyumba wake, na pia heshima na hifadhi ya maskani yake na mawasiliano yake ya binafsi.

(2) Kwa madhumuni ya kuhifadhi haki ya mtu kwa mujibu wa ibara hii, Mamlaka ya Nchi itaweka utaratibu wa sheria kuhusu hali, namna na kiasi ambacho haki ya mtu ya faragha na ya usalama wa nafsi yake, mali yake na maskani yake, yaweza kuingiliwa bila ya kuathiri ibara hii.

Uhuru wa
mtu kwenda
ataakako

17.—(1) Kila raia wa Jamhuri ya Muungano anayo haki ya kwenda kokote katika Jamhuri ya Muungano na kuishi katika sehemu yoyote, kutoka nje ya nchi au kuingia, na pia haki ya ku oshurutishwa kuhama au kufukuzwa kutoka katika Jamhuri ya Muungano.

(2) Kitendo chochote cha halali au sheria yoyote yenye madhumuni ya—

- (a) kupunguza uhuru wa mtu kwenda atakako na kumweka chini ya ulinzi au kifungoni; au
- (b) kuweka mipaka kwa matumizi ya uhuru wa mtu kwenda anakotaka ili:—
  - (i) kutekeleza hukumu au amri ya mahakama; au
  - (ii) kumlazimisha mtu kutimiza kwanza wajibu wowote anaotakiwa na sheria nyingine kuutumiza; au
  - (iii) kulinda manufaa ya umma kwa jumla au kuhifadhi maslahi fulani mahususi au maslahi ya sehemu fulani ya umma,

Kitendo hicho hakitahesabiwa au sheria hiyo haitahesabiwa kuwa ni haramu au ni kinyume cha ibara hii.

Haki ya Uhuru wa Mawazo

Uhuru wa
maoni

18.—(1) Bila ya kuathiri sheria za nchi, kila mtu yuko huru kuwa na maoni yoyote na kutoa nje mawazo yake, na kutafuta, kupokea na kutoa habari na dhana zozote kupitia chombo chochote bila ya kujali mipaka ya nchi, na pia ana uhuru wa mawasiliano yake kutoingiliwa kati.

(2) Kila raia anayo haki ya kupewa taarifa wakati wote kuhusu matukio mbalimbali nchini na duniani kote ambayo ni muhimu kwa maisha na shughuli za wananchi, na pia juu ya masuala muhimu kwa jamii.

Uhuru wa
mtu kuamini
dini atakayo

19.—(1) Kila mtu anastahili kuwa na uhuru wa mawazo, imani na uchaguzi katika mambo ya dini.

(2) Bila ya kuathiri sheria zinazohusika za Jamhuri ya Muungano, kazi ya kutangaza dini, kufanya ibada na kuenza dini itakuwa ni huru na jambo la hiari ya mtu ya binafsi; na shughuli na uendeshaji wa jumuiya za dini zitakuwa nje ya shughuli za Mamlaka ya Nchi.

(3) Kila palipotajwa neno “dini” katika ibara hii ifahamike kwamba maana yake ni pamoja na madhehebu ya dini, na maneno mengineyo yanayofanana au kuambatana na neno hilo nayo yatatafsiriwa kwa maana hiyo.

Uhuru wa
mtu kushi-
rikiana na
wengine

20.—(1) Kila mtu anastahili kuwa huru, bila ya kuathiri sheria za nchi, kukutana na watu wengine kwa hiari yake na kwa amani, kuchanganyika na kushirikiana na watu wengine, kutoa mawazo hadharani, na hasa zaidi, kuanzisha au kujiunga

na vyama au mashirika yaliyoanzishwa kwa madhumuni ya kuhifadhi au kuendeleza imani au masilahi yake au masilahi mengineyo.

(2) Bila ya kuathiri sheria za nchi zinazohusika, ni marufuku kwa mtu yeyote kulazimishwa kujiunga na chama chochote.

Uhuru wa kushiriki shughuli za uraia

21.—(1) Kila raia wa Jamhuri ya Muungano anayo haki ya kushiriki katika shughuli za utawala wa nchi, ama moja kwa moja au kwa kupitia wawakilishi waliohaguliwa na wananchi kwa hiari yao, kwa kuzingatia utaratibu uliowekwa na sheria au kwa mujibu wa sheria.

(2) Kila raia anayo haki na uhuru wa kushiriki kwa ukamilifu katika kufikia uamuzi juu ya mambo yanayomhusu yeye, maisha yake au yanayolihusu Taifa.

Haki ya Kufanya Kazi

Haki ya kufanya kazi

22.—(1) Kila mtu anayo haki ya kufanya kazi.

(2) Kila raia anastahili fursa na haki sawa, kwa masharti ya usawa, ya kushika nafasi yoyote ya kazi na shughuli yote iliyo chini ya Mamlaka ya Nchi.

Haki ya kupata ujira wa haki

23.—(1) Kila mtu, bila ya kuwapo ubaguzi wa aina yoyote, anayo haki ya kupata ujira unaolingana na kazi yake, na watu wote wanaofanya kazi kulingana na uwezo wao watapata malipo kulingana na kiasi na sifa za kazi wanayoifanya.

(2) Kila mtu anayefanya kazi anastahili kupata malipo ya haki.

Haki ya kumiliki mali

24.—(1) Bila ya kuathiri masharti ya sheria za nchi zinazohusika, kila mtu anayo haki ya kumiliki mali, na haki ya hifadhi kwa mali yake aliyonayo kwa mujibu wa sheria.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (1), ni marufuku kwa mtu yeyote kunyang'anywa mali yake kwa madhumuni ya kuitaifisha au madhumuni mengineyo bila ya idhini ya sheria ambayo inaweka masharti ya kutoa fidia inayostahili.

Wajibu kwa Jamii

Wajibu wa kushiriki kazini

25.—(1) Kazi pekee ndiyo huzaa utajiri wa mali katika jamii, ndilo chimbuko la ustawi wa wananchi na kipimo cha utu. Kila mtu anao wajibu wa:—

(a) kushiriki kwa kujituma na kwa uaminifu katika kazi halali na ya uzalishaji mali; na

(b) kutimiza nidhamu ya kazi na kujitahidi kufikia malengo ya uzalishaji ya binafsi na yale ya pamoja yanayotakiwa au yaliyowekwa na sheria.

(2) Bila ya kujali masharti ya ibara ndogo ya (1), hakutakuwapo na kazi ya shuruti katika Jamhuri ya Muungano.

(3) Kwa madhumuni ya ibara hii, na katika Katiba hii kwa jumla, ifahamike kwamba kazi yoyote haitahesabiwa kuwa ni kazi ya shuruti au kazi ya kikatili au ya kutweza endapo kazi hiyo, kwa mujibu wa sheria, ni—

- (a) kazi inayobidi ifanywe kutokana na hukumu au amri ya mahakama;
- (b) kazi inayobidi ifanywe na askari wa jeshi lolote katika kutekeleza majukumu yao;
- (c) kazi ambayo mtu yeyote inabidi aifanye kutokana na kuwapo hali ya hatari au baa lolote linalotishia uhai au ustawi wa jamii;
- (d) kazi au huduma yoyote ambayo ni sehemu ya—
  - (i) majukumu ya kawaida ya kuhakikisha ustawi wa jamii;
  - (ii) ujenzi wa taifa wa lazima kwa mujibu wa sheria;
  - (iii) jitihada za taifa za kutumia uwezo wa kila mtu kufanya kazi kwa ajili ya kuimarisha jamii na uchumi wa taifa, na kuhakikisha maendeleo na tija ya kitaifa.

Wajibu wa kutii sheria za nchi

26.—(1) Kila mtu ana wajibu wa kufuata na kuitii Katiba hii na sheria za Jamhuri ya Muungano.

(2) Kila mtu ana haki, kwa kufuata utaratibu uliowekwa na sheria, kuchukua hatua za kisheria kuhakikisha hifadhi ya Katiba na sheria za nchi.

Kulinda mali ya umma

27.—(1) Kila mtu ana wajibu wa kulinda maliasilia ya Jamhuri ya Muungano, mali ya Mamlaka ya Nchi na mali yote inayomilikiwa kwa pamoja na wananchi, na pia kuiheshimu mali ya mtu mwingine.

(2) Watu wote watatakiwa na sheria kutunza vizuri mali ya Mamlaka ya Nchi na ya pamoja, kupiga vita aina zote za uharibifu na ubadhirifu, na kuendesha uchumi wa taifa kwa makini kama watu ambao ndio waamuzi wa hali ya baadaye ya taifa lao.

Ulinzi wa taifa

28.—(1) Kila raia ana wajibu wa kulinda, kuhifadhi na kudumisha uhuru, mamlaka, ardhi na umoja wa taifa.

(2) Bunge laweza kutunga Sheria zinazofaa kwa ajili ya kuwawezesha wananchi kutumikia katika majeshi na katika ulinzi wa taifa.

(3) Mtu ye yote hatakuwa na haki ya kutia sahihi kwenye mkataba wa kukubali kushindwa vita na kulitoa taifa kwa mshindi, wala kuridhia au kutambua kitendo cha uvamizi au mgawanyiko wa Jamhuri ya Muungano au wa sehemu yoyote ya ardhi ya eneo la taifa na, bila ya kuathiri Katiba hii na sheria zilizowekwa, hakuna mtu atakayekuwa na haki ya kuwazuia raia wa Jamhuri ya Muungano kupigana vita dhidi ya adui ye yote anayeishambulia nchi.

(4) Uhaini kama unavyofafanuliwa na sheria utakuwa ni kosa la juu kabisa dhidi ya Jamhuri ya Muungano.

Masharti ya Jumla

Haki na
wajibu
mauhimu

29.—(1) Kila mtu katika Jamhuri ya Muungano anayo haki ya kufaidi haki za msingi za binadamu, na matokeo ya kila mtu kutekeleza wajibu wake kwa jamii, kama zilivyofafanuliwa katika ibara ya 12 hadi ya 28 za Sehemu hii ya Sura hii ya Katiba.

(2) Kila mtu katika Jamhuri ya Muungano anayo haki ya kupata hifadhi sawa chini ya Sheria za Jamhuri ya Muungano.

(3) Raia yeyote wa Jamhuri ya Muungano hatakuwa na haki, hadhi au cheo maalum kwa misingi ya nasaba, jadi au urithi wake.

(4) Ni marufuku kwa sheria yo yote kutoa haki, hadhi au cheo maalum kwa raia ye yote wa Jamhuri ya Muungano kwa misingi ya nasaba, jadi au urithi.

(5) Ili watu wote waweze kufaidi haki na uhuru vilivyotajwa na Katiba hii kila mtu ana wajibu wa kutenda na kuendesha shughuli zake kwa namna ambayo haitaingilia haki na uhuru wa watu wengine au maslahi ya umma.

Mipaka kwa
haki na
uhuru, na
hifadhi kwa
haki na
wajibu

30.—(1) Haki na uhuru wa binadamu ambavyo misingi yake imeorodheshwa katika Katiba hii havitatumiwa na mtu mmoja kwa namna ambayo itasababisha kuingiliwa kati au kukatizwa kwa haki na uhuru wa watu wengine au maslahi ya umma.

(2) Ifahamike kwamba masharti yaliyomo katika sehemu hii ya Katiba hii, yanayofafanua misingi ya haki, uhuru na wajibu wa binadamu, hayaharamishi sheria yo yote iliyotungwa wala kuzuia sheria yo yote kutungwa au jambo lo lote halali kufanywa kwa mujibu wa sheria hiyo kwa ajili ya—

- (a) kuhakikisha kwamba haki na uhuru wa watu wengine au maslahi ya umma haviathiriwi na matumizi mabaya ya uhuru na haki za watu binafsi;
- (b) kuhakikisha ulinzi, usalama wa jamii, amani katika jamii, maadili ya jamii, afya ya jamii, mipango ya maendeleo ya miji na vijiji, ukuzaji na matumizi ya madini, au ukuzaji na uendelezaji wa mali au maslahi mengineyo yo yote kwa nia ya kukuza manufaa ya umma;
- (c) kuhakikisha utekelezaji wa hukumu au amri ya mahakama iliyotolewa katika shauri lolote la madai au la jinai;
- (d) kulinda sifa, haki na uhuru wa watu wengine au maisha binafsi ya watu wanaohusika katika mashauri mahakamani; kuzuia kutoa habari za siri; kutunza heshima, mamlaka na uhuru wa mahakama;
- (e) kuweka vizuizi, kusimamia na kudhibiti uanzishaji, uendeshaaji na shughuli za vyama na mashirika ya watu binafsi nchini; au

(f) kuwezesha jambo jingine lo lote kufanyika ambalo linastawisha au kuhifadhi masilahi ya taifa kwa jumla.

(3) Mtu ye yote anayedai kuwa sharti lo lote katika Sehemu hii ya Sura hii au katika sheria yo yote inayohusu haki yake au wajibu kwake, limevunjwa, linavunjwa au inaelekea litavunjwa na mtu ye yote po pote katika Jamhuri ya Muungano, anaweza kufungua shauri katika Mahakama Kuu.

(4) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyomo katika Katiba hii, Mahakama Kuu itakuwa na mamlaka ya kusikiliza kwa mara ya kwanza na kuamua shauri lo lote lililoletwa mbele yake kwa kufuata ibara hii; na Mamlaka ya Nchi yaweza kuweka sheria kwa ajili ya—

- (a) kusimamia utaratibu wa kufungua mashauri kwa mujibu wa ibara hii;
- (b) kufafanua uwezo wa Mahakama Kuu katika kusikiliza mashauri yaliyofunguliwa chini ya ibara hii;
- (c) kuhakikisha utekelezaji bora wa madaraka ya Mahakama Kuu, hifadhi na kutilia nguvu haki, uhuru na wajibu kwa mujibu wa Katiba hii.

Madaraka ya Pekee ya Mamlaka ya Nchi

Ukiukaji
wa haki na
uhuru

31.—(1) Mbali na masharti ya ibara ya 30(2), sheria yo yote iliyotungwa na Bunge haitakuwa haramu kwa sababu tu kwamba inawezesha hatua kuchukuliwa wakati wa hali ya hatari, au wakati wa hali ya kawaida kwa watu wanaoaminika kuwa wanafanya vitendo vinavyohatarisha au kudhuru usalama wa taifa, ambazo zinakiuka masharti ya ibara ya 14 na ya 15 za Katiba hii.

(2) Ni marufuku kwa hatua zilizotajwa katika ibara ndogo ya (1) ya ibara hii kuchukuliwa kwa mujibu wa sheria yo yote wakati wa hali ya hatari, au wakati wa hali ya kawaida kwa mtu ye yote, isipokuwa tu kwa kiasi ambacho ni lazima na halali kwa ajili ya kushughulikia hali iliyopo wakati wa hali ya hatari au wakati wa hali ya kawaida kushughulikia hali iliyosababishwa na mwenendo wa mtu anayehusika.

(3) Ifahamike kwamba masharti yaliyomo katika ibara hii hayataidhinisha mtu kunyang'anywa haki yake ya kuwa hai isipokuwa tu kwa kifo kama matokeo ya vitendo vya kivita.

(4) Kwa madhumuni ya ibara hii na ibara zifuatazo za Sehemu hii "wakati wa hali ya hatari" maana yake ni kipindi cho chote ambapo Tangazo la Hali ya Hatari, lilitolewa na Rais kwa kutumia uwezo aliopewa katika ibara ya 32, linatumika.

Madaraka ya
kutangaza
hali ya
hatari

32.—(1) Bila ya kuathiri Katiba hii, au sheria iliyotungwa na Bunge kwa ajili hiyo, Rais aweza kutangaza hali ya hatari katika Jamhuri ya Muungano au katika sehemu yake yoyote.

(2) Rais aweza tu kutangaza kuwa kuna hali ya hatari iwapo—

- (a) Jamhuri ya Muungano iko katika vita; au
- (b) kuna hatari hasa kwamba Jamhuri ya Muungano inakar bia kuvamiwa au kuingia katika hali ya vita; au
- (c) kuna hali halisi ya kuvurugika kwa amani ya jamii au kutoweka kwa usalama wa jamii katika Jamhuri ya Muungano au sehemu yake yoyote kiasi kwamba ni lazima kuchukua hatua za pekee ili kurejesha amani na usalama; au
- (d) kuna hatari dhahiri na kubwa, kiasi kwamba amani ya jamii itavurugika na usalama wa raia kutoweka katika Jamhuri ya Muungano au sehemu yake yoyote ambayo haiwezi kuepukika isipokuwa kwa kutumia mamlaka ya pekee; au
- (e) karibu kutatokea tukio la hatari au tukio la balaa au la baa ya kimazingira ambalo linatishia jamii au sehemu ya jamii katika Jamhuri ya Muungano; au
- (f) kuna aina nyingineyo ya hatari ambayo kwa dhahiri ni tishio kwa nchi.

(3) Endapo inatangazwa kwamba kuna hali ya hatari katika Jamhuri ya Muungano nzima, au katika Tanzania Zanzibar nzima au katika Tanzania Bara nzima, Rais atatuma mara nakala ya tangazo hilo kwa Katibu Mkuu wa Chama na kwa Spika wa Bunge, ambao watashauriana na kuitisha mkutano wa pamoja wa Halmashauri Kuu ya Taifa na Bunge, ndani ya siku zisizozidi kumi na nne, ili kuitafakari hali ya mambo na kuamua kupitisha au kutopitisha azimio, litakaloungwa mkono na kura za wajumbe wasiopungua theluthi mbili ya wajumbe wote, la kuunga mkono tangazo la hali ya hatari lililotolewa na Rais.

(4) Bunge laweza kutunga sheria inayoweka masharti kuhusu nyakati na utaratibu ambao utawawezesha watu fulani wenye kusimamia utekelezaji wa mamlaka ya Serikali katika sehemu mahususi za Jamhuri ya Muungano kumuomba Rais kutumia madaraka aliyopewa na ibara hii kuhusiana na yoyote kati ya sehemu hizo endapo katika sehemu hizo kunatokea yoyote kati ya hali zilizotajwa katika aya ya (c); (d) na (e) za ibara ndogo ya (2) na hali hiyo haivuki mipaka ya sehemu hizo; na pia kwa ajili ya kufafanua utekelezaji wa mamlaka ya Serikali wakati wa hali ya hatari.

(5) Tangazo la hali ya hatari lililotolewa na Rais kwa mujibu wa ibara hii litakoma kutumika—

- (a) iwapo litafutwa na Rais;
- (b) endapo zitapita siku kumi na nne tangu tangazo lilipotolewa kabla ya kupitishwa azimio lililotajwa katika ibara ndogo ya (3);
- (c) baada ya kupita muda wa miezi sita tangu tangazo hilo lilipotolewa; isipokuwa kwamba kikao cha Bunge na Halmashauri Kuu ya Taifa chaweza, kabla ya muda wa miezi sita kupita, kuongeza mara kwa mara muda wa tangazo hilo kutumika kwa vipindi vya miezi mingine

sita kwa azimio litakaloungwa mkono na kura za wajumbe wa kikao hicho wasiopungua theluthi mbili ya wajumbe wote;

(d) wakati wowote ambapo mkutano wa pamoja wa Bunge na Halmashauri Kuu ya Taifa utalitangua tangazo hilo kwa azimio litakaloungwa mkono na kura za wajumbe wasiopungua theluthi mbili ya wajumbe wote.

(6) Kwa madhumuni ya kuondoa mashaka juu ya ufafanuzi au utekelezaji wa masharti ya ibara hii, masharti ya sheria iliyotungwa na Bunge na ya sheria nyingine yoyote, inayohusu utangazaji wa hali ya hatari kama ilivyotajwa katika ibara hii, yatumika tu katika sehemu ya Jamhuri ya Muungano ambapo hali hiyo ya hatari imetangazwa.”

Mabadilike katika Sura ya Pili ya Katiba

7. Sura ya Pili ya Katiba inabadilishwa kwa namna ilivyoelezwa katika ibara ya 8 na ya 9 ya Sheria hii.

Kufuta maneno ya kichwa cha habari cha Sura ya Pili na kuweka maneno mengine badala yake

8. Maneno ya kichwa cha habari cha Sura ya Pili ya Katiba yanafutwa na badala yake kutakuwa na maneno mapya yafuatayo:—

“SERIKALI YA JAMHURI YA MUUNGANO”.

Kufuta masharti yote ya Sura ya Pili ya Katiba na kuweka maneno mengine badala yake

9. Masharti yote ya Sura ya Pili ya Katiba yanafutwa na badala yake kutakuwa na masharti ya Sura ya Pili yafuatayo katika Sehemu mpya zifuatazo:—

“SEHEMU YA KWANZA

RAIS

Rais wa Jamhuri ya Muungano

33.—(1) Kutakuwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano.

(2) Rais atakuwa Mkuu wa Nchi, Kiongozi wa Serikali na Amiri Jeshi Mkuu.

Serikali ya Jamhuri ya Muungano na mamlaka yake

34.—(1) Kutakuwa na Serikali ya Jamhuri ya Muungano ambayo itakuwa na mamlaka juu ya mambo yote ya Muungano katika Jamhuri ya Muungano, na pia juu ya mambo mengine yote yahusuyo Tanzania Bara.

(2) Mamlaka ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano yatahusu utekelezaji na h fadhi ya Katiba hii na pia mambo mengineyo yote ambayo Bunge lina mamlaka ya kuyatungia sheria.

(3) Mamlaka yote ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano juu ya mambo yote ya Muungano katika Jamhuri ya Muungano, na pia juu ya mambo mengineyo yote yahusuyo Tanzania Bara, yatakuwa mikononi mwa Rais wa Jamhuri ya Muungano.

(4) Bila ya kuathiri masharti mengineyo ya Katiba hii, madaraka ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano yatatekelezwa ama na Rais mwenyewe moja kwa moja au kwa kuwakilisha madaraka hayo kwa watu wengine wenye madaraka katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(5) Ifahamike kwamba masharti yaliyomo katika ibara hii hayatahesabiwa kwamba—

(a) yanahamishia kwa Rais madaraka yoyote ya kisheria yaliyowekwa na sheria mikononi mwa mtu au mamlaka yoyote ambayo si Rais; au

(b) yanalizuia Bunge kukabidhi madaraka yoyote ya kisheria mikononi mwa mtu au watu au mamlaka yoyote ambayo si Rais.

Utekelezaji
wa shughuli
za Serikali

35.—(1) Shughuli zote za utendaji za Serikali ya Jamhuri ya Muungano zitatekelezwa na watumishi wa Serikali kwa niaba ya Rais.

(2) Amri na maagizo mengine yanayotolewa kwa madhumuni ya ibara hii yatathibitishwa kwa namna itakavyoelezwa katika kanuni zilizowekwa na Rais, kwa kuzingatia masharti ya Katiba hii.

Mamlaka
ya
kuanzisha
na
kuwateua
watu wa
kushika
nafasi za
madaraka

36.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyomo katika Katiba hii na ya sheria nyingine yoyote, Rais atakuwa na mamlaka ya kuanzisha na kufuta nafasi za madaraka ya namna mbalimbali katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano:

(2) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyomo katika Katiba hii na masharti ya sheria yoyote inayohusika, mamlaka ya kuwateua watu kushika nafasi za madaraka katika utumishi wa Serikali ya Muungano, na pia mamlaka ya kuwapandisha vyeo watu hao, kuwaondoa katika madaraka, kuwafukuza kazi na mamlaka ya kuthibiti nidhamu ya watu waliokabidhiwa madaraka, yatakuwa mikononi mwa Rais, Tume za Utumishi na mamlaka mengineyo yaliyotajwa na kupewa madaraka kuhusu nafasi yoyote au aina ya nafasi za madaraka kwa mujibu wa Katiba hii au kwa mujibu wa sheria yoyote inayohusika.

Utekelezaji
wa kazi na
shughuli za
Rais, n.k.

37.—(1) Mbali na kuzingatia masharti yaliyomo katika Katiba hii, sheria za Jamhuri ya Muungano na siasa na maagizo ya Chama, katika utendaji wa kazi na shughuli zake, Rais atakuwa huru na hatalazimika kufuata ushauri atakaopewa na mtu yeyote, isipokuwa tu pale anapotakiwa na Katiba hii au na sheria nyingine yoyote kufanya jambo lolote kulingana na ushauri anaopewa na mtu au mamlaka yoyote.

(2) Endapo Baraza la Mawaziri litaona kuwa Rais awezi kumudu kazi zake kwa sababu ya maradhi ya mwili au ya akili, awezi kuwasilisha kwa Jaji Mkuu azimio la kumwomba Jaji Mkuu athibitisha kwamba Rais, kwa sababu ya maradhi ya mwili au ya akili, awezi kumudu kazi zake. Baada ya kupokea azimio kama hilo na baada ya kutafakari ushahidi wa kitabibu, Jaji Mkuu atawasilisha kwa Halmashauri Kuu ya Taifa hati ya kuthibitisha kwamba Rais, kutokana na maradhi ya mwili au ya akili, hamudu kazi zake. Kila itakapopokea hati ya namna hiyo, Halmashauri Kuu ya Taifa itatamka kwamba Rais hamudu kazi zake kutokana na maradhi ya mwili au ya akili, na iwapo Halmashauri Kuu ya Taifa haitabatilisha tamko hilo ndani ya siku saba kutokana na Rais kupata nafuu na kurejea kazini, basi itahesabiwa kwamba kiti cha Rais ki wazi, na masharti aliyomo katika ibara ndogo ya (3) yatatumika.

(3) Ikitokea kwamba Kiti cha Rais ki wazi kutokana na masharti yaliyomo katika ibara ndogo ya (2), endapo kiti cha Rais ki wazi kutokana na sababu nyingie yoyote, na endapo Rais atakuwa hayupo katika Jamhuri ya Muungano, kazi na shughuli za Rais zitatekelezwa na mmojawapo wa wafuatao, kwa kufuata orodha kama ilivyopangwa, yaani—

- (a) Makamu wa Kwanza wa Rais au, kama nafasi yake i wazi au kama naye hayupo au ni mgonjwa: basi
- (b) Makamu wa Pili wa Rais au, kama nafasi yake i wazi au kama naye hayupo au ni mgonjwa: basi
- (c) Spika wa Bunge au, kama nafasi yake i wazi au kama naye hayupo au ni mgonjwa: basi
- (d) Jaji Mkuu wa Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano.

(4) Endapo yeyote kati ya watu waliotajwa katika aya ya (b), (c) na (d) za ibara ndogo ya (3) atatekeleza kazi na shughuli za Rais kutokana na sababu kwamba mtu mwingine anayemtangulia katika orodha hiyo hayupo, basi mtu huyo ataacha kutekeleza kazi na shughuli hizo mara tu mtu huyo mwingine anayemtangulia atakaporejea na akashika na kuanza kutekeleza kazi na shughuli za Rais.

(5) Endapo kiti cha Rais kitakuwa ki wazi kutokana na Rais kufariki dunia, kujiuzulu, kupoteza sifa za uchaguzi au kutomudu kazi zake kutokana na maradhi ya mwili au kutekeleza kazi na shughuli za Rais, kutafanyika uchaguzi kujaza nafasi hiyo mapema iwezekanavyo, na kwa vyovyote katika muda usiozidi siku tisini, baada ya tukio la kiti cha Rais kuwa ki wazi: na, bila ya kuathiri masharti yaliyomo katika ibara ya 43, mtu atakayechaguliwa kujaza nafasi iliyo wazi atashka madaraka ya Rais hadi atakapochaguliwa tena au Rais mpya atakaposhka madaraka baada ya Uchaguzi Mkuu utakaofuata.

(6) Ifahamik kwamba kiti cha Rais hakitakuwa ki wazi na Rais hatahesabiwa kwamba hayuko katika Jamhuri ya Muungano endapo—

- (a) atakuwa hayupo katika mji ambao ndio makao makuu ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano;
- (b) atakuwa hayupo katika Jamhuri ya Muungano kwa kipindi cha muda wa saa ishirini na nne; au
- (c) atakuwa ni mgonjwa lakini anatumaini kuwa atapata nafuu baada ya muda si mrefu.

(7) Iwapo kutatokea lolote kati ya mambo yaliyotajwa katika ibara ndogo ya (6) na Rais akiona kuwa inafaa kuwakili ha madaraka yake kwa muda wa jambo hilo, basi aweza kutoa maagizo kwa maandishi ya kumteua yeyote kati ya watu waliotajwa katika aya ya (a) au ya (b) za ibara ndogo ya (3) ya ibara hii kwa ajili ya kutekeleza madaraka ya Rais wakati yeye ha upo au ni mgonjwa, na mtu huyo a akayeteuliwa atatekeleza madaraka hayo ya Rais kwa kufuata masharti yoyote yatakayowekwa na Rais; isipokuwa kwamba masharti yaliyomo katika ibara hii ndogo yafahamike kuwa haya-punguzi wala kuathiri uwezo wa Rais alionao kwa mujibu wa Sheria nyingine yoyote wa kuwakilisha madaraka yake kwa mtu mwingine yeyote.

(8) Rais aweza, akiona inafaa kufanya hivyo, kumwagiza kwa maandishi Waziri yeyote kutekeleza kazi na shughuli zozote za Rais ambazo Rais atazitaja katika maagizo yake na Waziri aliyeagizwa hivyo kwa mujibu wa masharti ya ibara hii ndogo, atakuwa na mamlaka ya kutekeleza kazi na shughuli hizo kwa kufuata masharti yoyote yaliyowekwa na Rais, lakini bila ya kujali masharti ya sheria nyingine yoyote; isipokuwa kwamba—

- (a) Rais hatakuwa na mamlaka ya kuwakilisha kwa Waziri kwa mujibu wa masharti ya ibara hii ndogo kazi yoyote ya Rais aliyokabidhiwa na sheria yoyote inayotokana na masharti ya mkataba wote ulioiwa sahihi na Jamhuri ya Muungano iwapo kisheria Rais haruhusiwi kuwakilisha kazi hiyo kwa mtu mwingine yeyote;
- (b) ifahamike kwamba maagizo yanayotolewa na Rais kwa mujibu wa masharti ya ibara hii ndogo, ya kumwagiza Waziri yeyote kutekeleza kazi yoyote ya Rais, hayatahesabiwa kwamba yanamzuia Rais kutekeleza kazi hiyo yeye mwenyewe.

(9) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya ibara hii—

- (a) mkutano wa Baraza la Mawaziri uliofanywa kwa ajili ya kuwasilisha kwa Jaji Mkuu azimio kuhusu hali ya afya ya Rais utahesabiwa kuwa ni mkutano halali hata kama mjumbe yeyote wa Baraza hilo hayupo au

kiti chake ki wazi, na itahesabiwa kuwa Baraza limepitisha azimio hilo ikiwa litaungwa mkono kwa kauli ya wajumbe walio wengi waliohudhuria mkutano na kupiga kura;

- (b) Rais hatahesabiwa kuwa hayupo katika Jamhuri ya Muungano kwa sababu tu ya kupitia nje ya Tanzania wakati yuko safarini kutoka sehemu moja ya Tanzania kwenda sehemu nyingine, au kwa sababu kwamba ametoa maagizo kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (7) na maagizo hayo bado h yajabatilishwa.

(10) Bila ya kujali masharti yaliyoelezwa hapo awali katika ibara hii, mtu atakayetekeleza kazi na shughuli za Rais kwa mujibu wa ibara hii hatakuwa na mamlaka ya kumwondoa yeyote kati ya Makamu wa Rais au Mawaziri wengine katika madaraka yao.

(11) Mtu yeyote atakayetekeleza kazi na shughuli za Rais kwa mujibu wa masharti ya ibara hii kama ni Mbunge hatapoteza kiti chake katika Bunge wala hatapoteza sifa zake za kuchaguliwa kuwa Mbunge kwa sababu tu ya kutekeleza kazi na shughuli za Rais kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.

Uchaguzi
wa Rais

38.—(1) Rais atachaguliwa na wananchi kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na kwa mujibu wa Sheria itakayoweka masharti kuhusu uchaguzi wa Rais ambayo itatungwa na Bunge kwa kufuata masharti ya Katiba hii.

(2) Uchaguzi wa Rais utafanywa kila mara litokeapo lolote kati ya mambo yafuatayo—

- (a) baada ya Bunge kuvunjwa;
- (b) baada ya Rais kujiuzulu bila ya kulivunja Bunge kwanza;
- (c) baada ya Rais kupoteza sifa za kushika nafasi ya madaraka ya kuchaguliwa;
- (d) baada ya kuthibitishwa kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 37 ya Katiba hii kwamba Rais hawezi kumudu kazi na shughuli zake;
- (e) baada ya Rais kufariki.

Sifa za mtu
kuchagu-
liwa kuwa
Rais

39. Mtu hatastahili kuchaguliwa kushika kiti cha Rais wa Jamhuri ya Muungano isipokuwa tu kama—

- (a) ametimiza umri wa miaka arobaini; na
- (b) anazo sifa za kumwezesha kuchaguliwa au kuteuliwa kuwa Mbunge au Mjumbe wa Baraza la Wawakilishi;

Haki ya
kuchagu-
liwa tena

40.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyomo katika ibara hii, mtu ye yote ambaye ni Rais anaweza kuchaguliwa tena kushika kiti hicho.

(2) Hakuna mtu atakayechaguliwa zaidi ya mara mbili kushika kiti cha Rais.

(3) Mtu aliyewahi kuwa Rais wa Zanzibar hatapoteza sifa za kuweza kuchaguliwa kuwa Rais wa Jamhuri ya Muungano kwa sababu tu kwamba aliwahi kushika madaraka ya Rais wa Zanzibar.

Utaratibu
wa
uchaguzi
wa Rais

41.—(1) Baada ya Bunge kuvunjwa au kukitokea jambo jingine lo lote lililotajwa katika ibara ndogo ya (2) ya ibara ya 38 la kusababisha uchaguzi wa Rais kufanyika, basi Halmashauri Kuu ya Taifa itakutana na kutoa pendekezo la jina la mtu mmoja mwenye sifa za kusimama kama mgombea pekee katika uchaguzi wa Rais wa Jamhuri ya Muungano.

(2) Jina la mtu aliyependekezwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kwa mujibu wa ibara ndogo ya (1) litawasilishwa mbele ya Mkutano Mkuu wa Taifa wa Chama ambao utafanya uteuzi wa mwisho wa mtu atakayesimama katika uchaguzi wa Rais. Mkutano Mkuu wa Taifa wa Chama lazima ukutane kabla ya kupita siku hamsini tangu Bunge lilipovunjwa au kabla ya kupita siku ishirini na moja tangu lilipotokea jambo jingine lo lote lililosababisha uchaguzi wa Rais kufanyika.

(3) Huyu mtu aliyeteuliwa katika uteuzi wa mwisho na Mkutano Mkuu wa Taifa wa Chama kugombea kiti cha Rais, atasimama katika uchaguzi na wananchi watapiga kura ya kumkubali au kumkataa, na kutegemea matokeo ya kura hiyo mambo yatakuwa ifuatavyo:—

- (a) ikiwa zaidi ya nusu ya wote waliopiga kura wamemkubali mgombea kiti, basi mtu huyo atakuwa amechaguliwa kuwa Rais, na Tume ya Uchaguzi itamtangaza kuwa amechaguliwa;
- (b) ikiwa zaidi ya nusu ya wote waliopiga kura wamemkataa mgombea kiti, basi mtu huyo atakuwa hakuchaguliwa kuwa Rais, na katika hali hiyo Halmashauri Kuu ya Taifa itakutana tena na kutoa pendekezo la jina la mtu mwingine na Mkutano Mkuu wa Taifa wa Chama hali kadhalika utakutana tena na kufanya uteuzi wa mwisho, kama ilivyoelezwa katika ibara ndogo ya (2), na hatimaye uchaguzi utafanywa kwa kumpigia kura mgombea huyo mwingine kwa mujibu wa masharti ya ibara hii ndogo;
- (c) ikiwa kura za watu waliomkubali mgombea kiti zitalingana na kura za watu waliomkataa, mgombea huyo atakuwa hakuchaguliwa kuwa Rais, na masharti ya aya ya (b) ya bara hii ndogo yatatumika kama kwamba zaidi ya nusu ya wote waliopiga kura wote wamemkataa mgombea kiti.

(4) Iwapo mtu ametangazwa na Tume ya Uchaguzi kwamba amechaguliwa kuwa Rais kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (3) (a), basi hakuna mahakama yoyote itakayokuwa na mamlaka ya kuchunguza kuchaguliwa kwake.

Wakati wa muda wa kushika madaraka ya Rais

42.—(1) Rais mteule atashika madaraka ya Rais mapema iwezekanavyo baada ya kutangazwa kwamba amechaguliwa kuwa Rais, lakini kwa hali yo yote itabidi ashike madaraka kabla ya kupita siku saba.

(2) Isipokuwa kama atajiuzulu au atafariki mapema zaidi mtu aliyechaguliwa kuwa Rais, bila ya kuathiri masharti yaliyo katika ibara ndogo ya (3), atashika kiti cha Rais, kwa muda wa miaka mitano tangu siku alipochaguliwa kuwa Rais.

(3) Mtu aliyechaguliwa kuwa Rais atashika kiti cha Rais hadi—

- (a) siku ambapo mtu atakayemfuatia katika kushika kiti hicho atakula kiapo cha Rais; au
- (b) siku ambapo atafariki dunia akiwa katika madaraka; au
- (c) siku atakapojiuzulu; au
- (d) atakapoacha kushika kiti cha Rais kwa mujibu wa masharti ya K. tiba hii.

(4) Iwapo Jamhuri ya Muungano inapigana vita dhidi ya adui na Rais anaona kuwa haiwezekani kufanya uchaguzi, Bunge laweza mara kwa mara kupitisha azimio la kuongeza muda wa miaka mitano uliotajwa katika ibara ndogo ya (2) ya ibara hii isipokuwa kwamba muda wo wote utakaoongezwa kila mara hautazidi miezi sita.

(5) Kila Rais mteule na kila mtu atakayeshikilia kiti cha Rais, kabla ya kushika madaraka ya Rais, ataapa mbele ya Jaji Mkuu wa Jamhuri ya Muungano, kiapo cha uaminifu na kiapo kingine cho chote kinachohusika na utendaji wa kazi yake kitakachowekwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

Masharti ya kazi ya Rais

43.—(1) Rais atalipwa mshahara na malipo mengineyo, na atakapostaa au atapokea malipo ya uzeeni, kiinua mgongo au posho, kadri itakavyo muliwa na Bunge, na mshahara malipo hayo mengineyo, malipo ya uzeeni na kiinua mgongo hicho, vyote vitatokana na Mkuu Mkuu wa Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano na vitato ewa kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.

(2) Mshahara na malipo mengineyo yote ya Rais havita-punguzwa wa kati Rais atakapokuwa bado ameshika madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

Madaraka ya kutangaza vita

44.—(1) Bila ya kuathiri Katiba hii, au sheria yo yote iliyotungwa na Bunge kwa ajili hii, Rais aweza kutangaza kuwapo kwa hali ya vita kati ya Jamhuri ya Muungano na nchi yo yote.

(2) Baada ya kutoa tangazo, Rais atapeleka nakala ya tangazo hilo kwa Katibu Mkuu wa Chama na kwa Spika wa Bunge, ambao watashauriana, na ndani ya siku kumi na nne kuanzia tarehe ya tangazo, wataitisha mkutano wa pamoja wa Halmashauri Kuu ya Taifa na Bunge ili kuitafakari hali ya mambo na kufikiria kupitisha au kutopitisha azimio la kuunga mkono tangazo la vita lililotolewa na Rais.

Uwezo wa kutoa msamaha

45.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyomo katika ibara hii, Rais anaweza kutenda lo lote kati ya mambo yafuatayo:—

- (a) kutoa msamaha kwa mtu ye yote aliyepatikana na hatia mbele ya mahakama kwa kosa lo lote, na aweza kutoa msamaha huo ama bila ya masharti au kwa masharti, kwa mujibu wa sheria;
- (b) kumwachilia kabisa au kwa muda maalum mtu ye yote aliyehukumiwa kuadhibiwa kwa ajili ya kosa lo lote ili mtu huyo asitimize kabisa adhabu hiyo au asitimize adhabu hiyo wakati wa muda huo maalum;
- (c) kuibadilisha adhabu yo yote aliyopewa mtu ye yote kwa kosa lo lote iwe adhabu tahafifu;
- (d) kufuta adhabu yote au sehemu ya adhabu yo yote aliyopewa mtu ye yote kwa ajili ya kosa lo lote au kufuta adhabu yote au sehemu ya adhabu ya kutoza, au kuhozi (au kuchukua) kitiucha mtu mwenye hatia ambacho vinginevyo kingechukuliwa na Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Bunge laweza kutunga sheria kwa ajili ya kuweka utaratibu utakaofuatwa na Rais katika utekelezaji wa madaraka yake kwa mujibu wa ibara hii.

(3) Masharti ya ibara hii yatatumika kwa watu waliohukumiwa na kuadhibiwa Tanzania Zanzibar na kwa adhabu zilizotolewa Tanzania Zanzibar kwa mujibu wa sheria iliyo-tungwa na Bunge inayotumika Tanzania Zanzibar, hali kadhalika, masharti hayo yatatumika kwa watu waliohukumiwa na kuadhibiwa Tanzania Bara kwa mujibu wa sheria.

Kinga dhidi ya mashtaka na madai

46.—(1) Wakati wote Rais atakapokuwa bado ameshika madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii, itakuwa ni marufuku kumshitaki au kuendesha mashtaka ya aina yo yote juu yake mahakamani kwa ajili ya kosa lolote la jinai.

(2) Wakati wote Rais atakapokuwa bado ameshika madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii, haitaruhusiwa kufungua mahakamani shauri kuhusu jambo lo lote alilolitenda au alilokosa kulitenda yeye binafsi kama raja wa kawaida ama kabla au baada ya kushika madaraka ya Rais, ila tu kama angalau siku thelathini kabla ya shauri kufunguliwa mahakamani, Rais atapeleka au ametumiwa kwanza taarifa ya madai kwa maandishi kwa kufuata utaratibu uliowekwa kwa mujibu wa sheria iliyo-tungwa na Bunge, na taarifa hiyo ikiwa inatoa maelezo kuhusu chanzo cha shauri hilo, kiini cha madai yenyewe, jina lake na anwani ya mahali anapoishi huyo mdai na jambo hasa analodai.

(3) Itakuwa ni marufuku kumshtaki au kufungua mahaka mani shauri lolote la jinai au la kumdai mtu aliyekuwa anashika madaraka ya Rais baada ya kuacha madaraka hayo kutokana na jambo lolote alilofanya yeye kama Rais wakati alipokuwa bado anashika madaraka ya Rais kwa mujibu wa Katiba hii.

SEHEMU YA PILI

MAKAMU WA RAIS

Makamu wawili wa Rais

47.—(1) Kutakuwa na Makamu wawili wa Rais ambao wataitwa Makamu wa Kwanza wa Rais na Makamu wa Pili wa Rais.

(2) Kila mmojawapo wa hao Makamu wawili wa Rais atakuwa ni msaidizi mkuu wa Rais kuhusu mambo yote ya Jamhuri ya Muungano kwa jumla.

(3) Mtu aliyechaguliwa kuwa Rais wa Zanzibar atakuwa pia mmojawapo wa hao Makamu wawili wa Rais.

(4) Mtu aliyeteuliwa kuwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano atakuwa ndiye Makamu mwingine kati ya wale Makamu wawili wa Rais.

(5) Mtu atateuliwa na kuitwa Makamu wa Kwanza wa Rais kwa kufuata kanuni kwamba endapo Rais wa Jamhuri ya Muungano atatoka sehemu moja ya Muungano, basi Makamu wa Kwanza wa Rais atakuwa ni mtu anayetoka sehemu ya pili ya Muungano.

(6) Endapo Rais ni mtu anayetoka Tanzania Zanzibar atemteua mtu anayetoka Tanzania Bara kuwa Makamu wa Kwanza wa Rais.

(7) Kila mmojawapo wa Makamu wa Rais atatekeleza madaraka yake chini ya uongozi na usimamizi wa Rais, na ataongoza na kuwajibika kwa Rais kuhusu mambo au shughuli zozote atakazokabidhiwa na Rais.

Wakati na muda wa Makamu wa Rais kushika madaraka

48.—(1) Makamu wa Rais atakayekuwa pia ndiye Rais wa Zanzibar ataanza kushika kiti cha Makamu wa Rais baada ya Rais mteule kushika madaraka ya kiti cha Rais na kuunda Baraza la Mawaziri.

(2) Makamu wa Rais atakayekuwa pia ndiye Waziri Mkuu atakuwa Makamu wa Rais baada na kutokana na kuteuliwa kushika madaraka ya Waziri Mkuu.

Kiapo cha Makamu wa Rais

49. Kila mmojawapo wa Makamu wawili wa Rais, kabla ya kushika madaraka yake, ataapishwa mbele ya Rais kiapo cha uaminifu na pia kiapo kingine cho chote kinachohusika na utendaji wa kazi yake kitakachowekwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge.

Rais wa Zanzibar

50. Rais wa Zanzibar atashika madaraka yake na kutekeleza kazi na shughuli za Jamhuri ya Muungano zitakazotajwa na Rais wa kufuata masharti ya Katiba hii, Katiba ya Zanzibar na Sheria nyingine yoyote inayohusika na mambo hayo.

SEHEMU YA TATU

**WAZIRI MKUU, BARAZA LA MAWAZIRI
NA SERIKALI**

Waziri Mkuu

**Waziri
Mkuu wa
Jamhuri ya
Muungano**

51.—(1) Kutakuwa na Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano atakayeteuliwa na Rais kwa kufuata masharti ya ibara hii na ambaye kabla ya kushika madaraka yake, ataapa mbele ya Rais kwa kiapo kinachohusika na kiti cha Waziri Mkuu kitakachowekwa na Bunge.

(2) Ndani ya siku saba baada ya kushika madaraka yake, Rais atamteua mtu kutoka miongoni mwa Wabunge kuwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano.

**Kazi na
mamlaka
ya
Waziri
Mkuu**

52.—(1) Waziri Mkuu atakuwa na madaraka juu ya udhibiti, usimamiaji utekelezaji wa siku hata siku wa kazi na shughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Waziri Mkuu atakuwa Kiongozi wa shughuli za Serikali Bungeni.

(3) Katika utekelezaji wa madaraka yake, Waziri Mkuu atatekeleza au kusababisha utekelezaji wa jambo lolote au mambo yoyote ambayo Rais ataagiza kwamba yatekelezwe.

**Uwajibikaji
wa Serikali**

53.—(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, Waziri Mkuu atawajibika kwa Rais kuhusu utekelezaji wa madaraka yake.

(2) Serikali ya Jamhuri ya Muungano, chini ya mamlaka ya Rais, ndiyo itakuwa na uwezo wa kufanya maamuzi juu ya sera ya Serikali kwa jumla: na Mawaziri, chini ya uongozi wa Waziri Mkuu, watawajibika kwa pamoja Bungeni kuhusu utekelezaji wa shughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

Baraza la Mawaziri wa Serikali

**Baraza la
Mawaziri**

54.—(1) Kutakuwa na Baraza la Mawaziri ambalo wajumbe wake watakuwa na Makamu wawili wa Rais pamoja na Mawaziri wote.

(2) Rais atahudhuria mikutano ya Baraza la Mawaziri na ndiye atakayeongoza mikutano hiyo. Endapo Rais hayupo basi mikutano itaongozwa na Makamu wa Kwanza wa Rais na kama Rais na Makamu wa Kwanza wote wawili hawapo, Makamu wa Pili wa Rais ndiye ataongoza mikutano hiyo.

(3) Bila ya kuathiri masharti yaliyomo katika ibara ya 37 (1) ya Katiba hii, Baraza la Mawaziri litakuwa ndicho chombo kikuu cha kumshauri Rais juu ya mambo yote yanayohusika na utekelezaji wa madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, na litamsaidia na kumshauri Rais juu ya jambo lolote litakalowasilishwa kwenye Baraza hilo kwa mujibu wa maagizo maalum au maagizo ya jumla yatakayotolewa na Rais.

(4) Suala kama ushauri wo wote, na ni ushauri gani, ulitolewa na Baraza la Mawaziri kwa Rais, halitachunguzwa katika mahakama yo yote.

Uteuzi wa
Mawaziri

55.—(1) Mawaziri wote ambao ni wajumbe wa Baraza la Mawaziri kwa mujibu wa ibara ya 54 watateuliwa na Rais baada ya kushauriana na Waziri Mkuu.

(2) Pamoja na Mawaziri waliotajwa katika ibara ndogo ya (1), Rais aweza, baada ya kushauriana na Waziri Mkuu, kuwateua Naibu Mawaziri. Naibu Mawaziri wote hawatakuwa wajumbe wa Baraza la Mawaziri.

(3) Rais aweza kuteua idadi yoyote ya Naibu Mawaziri ambao watawasaidia Mawaziri katika utekelezaji wa kazi na shughuli zao.

(4) Mawaziri na Naibu Mawaziri wote watateuliwa kutoka miongoni mwa Wabunge.

(5) Bila ya kujali masharti ya ibara ndogo ya (1) ikitokea kwamba Rais anahitajiwa kumteua Waziri au Naibu Waziri baada ya Bunge kuvunjwa, basi aweza kumteua mtu ye yote ambaye alikuwa Mbunge kabla ya Bunge kuvunjwa.

Kiapo cha
Mawaziri
na Naibu
Mawaziri
Wakati wa
muda wa

56. Waziri au Naibu Waziri hatashika madaraka yake ila mpaka awe ameapa kwanza mbele ya Rais kiapo cha uaminifu na pia kiapo kingine chochote kinachohusika na utendaji wa kazi yake kitakachowekwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

Mawaziri
kushika
madaraka

57.—(1) Muda wa kushika madaraka ya Waziri na Naibu Waziri utaanza tarehe atakapoteuliwa kushika madaraka hayo.

(2) Kiti cha Waziri au Naibu Waziri kitakuwa wazi litokeapo lo lote kati ya mambo yafuatayo—

- (a) endapo mwenye madaraka atajiuzulu au kufariki dunia;
- (b) ikiwa mwenye madaraka hayo atakoma kuwa Mbunge kwa sababu yo yote isiyohusika na kuvunjwa kwa Bunge;
- (c) ikiwa Rais atafuta uteuzi na kumbondoa kazini mwenye madaraka hayo;
- (d) iwapo atachaguliwa kuwa Spika;
- (e) ukiwadia wakati wa Rais mteule kushika madaraka ya Rais basi mara tu kabla Rais mteule hajashika madaraka hayo.

Masharti ya
kazi ya
Mawaziri

58. Mawaziri na Naibu Mawaziri watahika madaraka yao kwa ridhaa ya Rais, na watalipwa mshahara, posho na malipo mengineyo kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge

Mwanasheria
Mkuu wa
Serikali ya
Jamhuri ya
Muungano

59.—(1) Kutakuwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano (ambaye katika ibara zifuatazo za Katiba hii atatajwa tu kwa kifupi kama "Mwanasheria Mkuu" ambaye atateuliwa na Rais.

(2) Mtu yeyote hatatahili kuteuliwa kushika au kutekeleza madaraka ya Mwanasheria Mkuu isipokuwa tu kama kwa mujibu wa Katiba hii ana sifa maalum, kama ilivyofafanuliwa katika ibara ya 109 (8) zinazomwezesha kuteuliwa kuwa Jaji wa Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano au Jaji wa Mahakama Kuu ya Zanzibar, na amekuwa na mojawapo ya hizo sifa maalum kwa muda usiopungua miaka mitano.

(3) Mwanasheria Mkuu atakuwa ndiye mshauri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano juu ya mambo ya sheria na, kwa ajili hiyo, atawajibika kutoa ushauri kwa Serikali ya Jamhuri ya Muungano kuhusu mambo yote ya kisheria, na kutekeleza shughuli nyinginezo zo zote zenye asili ya au kuhusiana na sheria zitakazopelekwa kwake au atakazoagizwa na Rais kuzitekeleza, na pia kutekeleza kazi au shughuli nyinginezo zilizokabidhiwa kwake na Katiba hii au na sheria yo yote.

(4) Katika kutekeleza kazi na shughuli zake kwa mujibu wa ibara hii, Mwanasheria Mkuu atakuwa na haki ya kuhudhuria na kusikilizwa katika mahakama zote katika Jamhuri ya Muungano.

(5) Mwanasheria Mkuu atashika madaraka yake kwa ridhaa ya Rais, na atalipwa Mshahara, posho na malipo mengineyo kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

Katibu wa Baraza la Mawaziri

60. Kutakuwa na Katibu wa Baraza la Mawaziri ambaye atakuwa ndiye mtendaji mkuu katika Ofisi ya Baraza la Mawaziri, na atatekeleza shughuli zifuatazo kwa kufuata maagizo ya jumula au maalum atakayopewa na Rais, yaani—

- (a) kuandaa ratiba ya mikutano ya Baraza na kutayarisha orodha ya shughuli za kila mkutano;
- (b) kuandika na kuweka kumbukumbu za mikutano ya Baraza;
- (c) kutoa taarifa na maelezo ya maamuzi ya Baraza kwa kila mtu au chombo cha umma kinachohusika na uamuzi wowote; na
- (d) kutekeleza kazi na shughuli nyingine zozote atakazoagizwa mara kwa mara na Rais.

Wakuu wa Mikoa

61.—(1) Kutakuwa na Mkuu wa Mkoa kwa kila Mkoa katika Jamhuri ya Muungano ambaye, bila ya kuathiri ibara ndogo ya (3), atakuwa ni kiongozi katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Wakuu wa Mikoa katika Tanzania Bara watateuliwa na Rais baada ya kushauriana na Waziri Mkuu.

(3) Wakuu wa Mikoa katika Tanzania Zanzibar wtateuliwa na Rais wa Zanzibar baada ya kushauriana na Rais.

(4) Bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (5), kila Mkuu wa Mkoa atakuwa na wajibu wa kusimamia utekelezaji wa kazi na shughuli zote za Serikali ya Jamhuri ya Muungano katika Mkoa aliokabidhiwa; na kwa ajili hiyo, atatekeleza kazi na shughuli zote zilizotajwa na sheria, au kwa mujibu wa

sheria kama ni kazi au shughuli za Mkuu wa Mkoa, na atakuwa na madaraka yote yatakayotajwa na Sheria yo yo e iliyotungwa na Bunge.

(5) Pamoja na wajibu na madaraka yake yaliyotajwa kwenye masharti yaliyotangulia ya ibara hii, Mkuu wa Mkoa kwa Mkoa wote katika Tanzania Zanzibar atatekeleza kazi na shughuli za Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar atakazokabidhiwa na Rais wa Zanzibar, na kwa mujibu wa Katiba ya Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar au Sheria yo yote iliyotungwa na Baraza la Wawakilishi."

Mabadiliko
katika
Sura ya
Tatu ya
Katiba

10. Sura ya Tatu ya Katiba inabadilishwa kwa namna livyoelezwa katika ibara ya 11, ya 12, ya 13 na ya 14 ya Sheria hii.

Kufuta
maneno ya
kichwa cha
habari cha
Sura ya
Tatu na
kuweka
maneno
mengine
badala
yake

11. Maneno ya kichwa cha habari cha Sura ya Tatu ya Katiba yanafutwa na badala yake kutakuwa na maneno mapya yafuatayo:—

"BUNGE LA JAMHURI YA MUUNGANO".

Kufuta
Sehemu ya
Kwanza ya
Sura ya
Tatu ya
Katiba na
kuweka
nyingine
badala
yake

12. Sehemu ya Kwanza ya Sura ya Tatu ya Katiba inafutwa na badala yake kutakuwa na sehemu ya Kwanza mpya ifuatayo:—

"SEHEMU YA KWANZA

BUNGE

Bunge

62.—(1) Kutakuwa na Bunge la Jamhuri ya Muungano ambalo litakuwa na sehemu mbili, yaani Rai na Wabunge.

(2) Bunge litakuwa na Wajumbe wa aina zote zilizotajwa katika ibara ya 66 ya Katiba hii ambao wote wataitwa Wabunge.

(3) Iwapo jambo lolote lahi aji kuamuliwa au kutekelezwa na sehemu zote mbili za Bunge kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii au masharti ya sheria nyingine yo yote, basi jambo hilo halitahesabiwa kuwa limeamuliwa au limetekelezwa ipasavyo ila mpaka liwe limeamuliwa au limetekelezwa na Wabunge na vile vile na Rais, kwa mujibu wa madaraka yao kuhusu jambo hilo.

Madaraka
ya Bunge

63.—(1) Rais kama sehemu moja ya Bunge atatekeleza madaraka yote aliyokabidhiwa na Katiba hii kwa ajili hiyo.

(2) Sehemu ya pili ya Bunge itakuwa ndicho chombo kikuu cha Jamhuri ya Muungano ambacho kitakuwa na madaraka, kwa niaba ya wananchi, kuisimamia na kuishauri Serikali ya Jamhuri ya Muungano na vyombo vyake vyote katika utekelezaji wa majukumu yake kwa mujibu wa Katiba hii.

(3) Kwa madhumuni ya utekelezaji wa madaraka yake Bunge laweza—

- (a) kumuuliza Waziri ye yote swali lo lote kuhusu mambo ya umma katika Jamhuri ya Muungano ambayo yako katika wajibu wake;
- (b) kujadili utekelezaji wa kila Wizara wakati wa Mkutano wa Bunge wa kila mwaka wa bajeti;
- (c) kujadili na kuidhinisha mpango wo wote wa muda mrefu au wa muda mfupi unaokusudiwa kutekelezwa katika Jamhuri ya Muungano, na kutunga sheria ya kusimamia utekelezaji wa mpango huo;
- (d) kutunga sheria pale ambapo utekelezaji unahitaji kuwapo sheria;
- (e) kutayarisha au kuagiza itayarishwe na kuwasilisha kwenye Chama taarifa kuhusu jambo lo lote ambalo liko chini ya mamlaka ya Bunge.

(4) Kwa madhumuni ya kusimamia kwa jumla utekelezaji wa siasa ya Chama unaofanywa na Serikali na mashirika ya umma, Wabunge wataunda Kamati ya pamoja itakayokuwa ni Kamati maalum ya Mkutano Mkuu wa Taifa wa Chama.

**Madaraka
ya kutunga
Sheria**

64.—(1) Mamlaka yote ya kutunga sheria juu ya Mambo yote ya Muungano katika Jamhuri ya Muungano, na pia juu ya mambo mengineyo yote yahasuyo Tanzania Bara, yatakuwa mikononi mwa Bunge.

(2) Mamlaka yote ya kutunga sheria katika Tanzania Zanzibar juu ya mambo yote yasiyo Mambo ya Muungano yatakuwa mikononi mwa Baraza la Wawakilishi.

(3) Endapo sheria yoyote iliyotungwa na Baraza la Wawakilishi inahusu jambo lolote katika Tanzania Zanzibar ambalo liko chini ya mamlaka ya Bunge, sheria hiyo itakuwa batili na itatanguka, na pia endapo sheria yoyote iliyotungwa na Bunge inahusu jambo lo lote ambalo liko chini ya mamlaka ya Baraza la Wawakilishi, sheria hiyo itakuwa batili na itatanguka.

(4) Sheria yoyote iliyotungwa na Bunge kuhusu jambo lo lote haitatumika Tanzania Zanzibar ila kwa mujibu wa masharti yafuatayo—

- (a) Sheria hiyo iwe imetamka wazi kwamba itatumika Tanzania Bara na vile vile Tanzania Zanzibar au iwe inabadilisha, kurekebisha au kufuta Sheria inayotumika Tanzania Zanzibar; au
- (b) Sheria hiyo iwe inabadilisha au kurekebisha au kufuta sheria iliyokuwa inatumika tangu zamani Tanzania Bara ambayo ilikuwa inatumika pia Tanzania Zanzibar kwa mujibu wa Mapatano ya Muungano wa Tanganyi-

ka na Zanzibar, ya mwaka 1964, au kwa mujibu wa Sheria yo yote ambayo ilitamka wazi kwamba itatumika Tanzania Bara na vile vile Tanzania Zanzibar; au

(c) Sheria hiyo iwe inahusu Mambo ya Muungano, na kila inapotajwa Tanzania katika Sheria yo yote ifahamike kuwa Sheria hiyo itatumika katika Jamhuri ya Muungano kwa mujibu wa Ufafanuzi uliotolewa na masharti ya ibara hii.

(5) Bila ya kuathiri kutumika kwa Katiba ya Zanzibar kwa mujibu wa Katiba hii kuhusu mambo yote ya Tanzania Zanzibar yasiyo Mambo ya Muungano, Katiba hii itakuwa na nguvu ya sheria katika Jamhuri nzima ya Muungano na, endapo sheria nyingine yo yote itakiuka masharti yaliyomo katika Katiba hii, Katiba ndiyo itakuwa na nguvu, na sheria hiyo nyingine, kwa kiasi inachokiuka Katiba, itakuwa batili.

Muda wa Bunge

65.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo ya Katiba hii, maisha ya kila Bunge yatakuwa ni muda wa miaka mitano.

(2) Kwa madhumuni ya Katiba hii maneno "maisha ya Bunge" maana yake ni ule muda wote unaoanzia tarehe ambapo Bunge Jipya limeitishwa kukutana kwa mara ya kwanza baada ya Uchaguzi Mkuu na kuishia tarehe ya kuvunjwa kwa Bunge kwa ajili ya kuwezesha Uchaguzi Mkuu mwingine wa kawaida kufanyika."

Kufuta Sehemu ya Pili ya Sura ya Tatu ya Katiba na kuweka nyingine badala yake

13. Sehemu ya Pili ya Sura ya Tatu ya Katiba inafutwa na badala yake kutakuwa na Sehemu ya Pili mpya ifuatayo:—

"SEHEMU YA PILI

WABUNGE, WILAYA ZA UCHAGUZI NA UCHAGUZI WA WABUNGE

Wajumbe wa Bunge

Wabunge

66.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo ya ibara hii kutakuwa na aina zifuatazo za Wabunge yaani—

- (a) Wabunge waliochaguliwa kuwakilisha wilaya za uchaguzi za Mbunge mmoja;
- (b) Wabunge waliochaguliwa kuwakilisha wilaya za uchaguzi za Wabunge wengi;
- (c) Wabunge wanawake kumi na watano waliochaguliwa na Bunge kutoka miongoni mwa watu waliopendekezwa na Jumuiya ya Wanawake wa Tanzania, miongoni mwao angalau watano wakiwa wanatoka Tanzania Bara na watano wakiwa wanatoka Tanzania Zanzibar.
- (d) Wabunge watano waliochaguliwa na Baraza la Wawakilishi kutoka miongoni mwa wajumbe wake;
- (e) Wabunge wa Taifa kumi na watano watakaochaguliwa na Bunge kutoka miongoni mwa majina ya wagombea uchaguzi wa Wabunge yaliyopendekezwa na Jumuiya za Wananchi zinazoongozwa na Chama;

- (f) Wabunge kumi na watano walioteuliwa na Rais, miongoni mwao angalau watano wakiwa wanatoka Tanzania Bara na watano wakiwa wanatoka Tanzania Zanzibar;
- (g) Wakuu wa Mikoa yote ya Jamhuri ya Muungano ambao watakuwa Wabunge kwa mujibu wa madaraka yao.

(2) Rais, na Makamu wa Rais ambaye pia ni Rais wa Zanzibar, kila mmojawao hatakuwa Mbunge.

(3) Endapo Mkuu wa Mkoa atachaguliwa kuwa Mbunge anayewakilisha wilaya ya uchaguzi au endapo Mbunge anayewakilisha wilaya ya uchaguzi atateuliwa kuwa Mkuu wa Mkoa, Bunge litahesabiwa kuwa lina idadi ya Wabunge inayohitajika, na shughuli zake zitakuwa halali ingawaje idadi ya jumla ya kawaida ya Wabunge, kwa mujibu wa masharti ya ibara hii, itakuwa imepungua kutokana na uchaguzi huo wa Mkuu wa Mkoa au uteuzi huo wa Mbunge anayewakilisha wilaya ya uchaguzi.

Sifa za
mtu kuwa
Mbunge

67.—(1) Bila ya kuathiri masharti yaliyomo katika ibara hii, mtu yeyote atakuwa na sifa za kustahili kuchaguliwa au kuteuliwa kuwa Mbunge endapo—

- (a) ni raia wa Jamhuri ya Muungano aliyetimiza umri wa miaka ishirini na mmoja;
- (b) ni mwanachama wa Chama anayetimiza masharti yote ya wanachama yaliyoelezwa katika Katiba ya Chama; na
- (c) ni mtu ambaye, pamoja na kutimiza masharti yaliyotangukia, vile vile anazo sifa za uongozi zifuatazo yaani—
  - (i) awe ni mtu aliyetosheka, na siyo mtu aliyetawaliwa na tamaa;
  - (ii) awe ni mtu anayependa kueneza matunda ya Uhuru kwa wananchi wote kwa ajili ya manufaa yao na maendeleo ya Taifa kwa jumla; na
  - (iii) awe ni mtu ambaye hakuteuliwa kugombea uchaguzi kwa mujibu wa masharti ya ibara hii ifuatayo au kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge ya aina iliyoelezwa katika ibara hii.

(2) Mtu hatakuwa na sifa za kustahili kuchaguliwa au kuteuliwa kuwa Mbunge—

- (a) ikiwa mtu huyo anao au kwa hiari yake amejipatia uraia wa nchi nyingine yo yote; au
- (b) ikiwa kwa mujibu wa Sheria inayotumika katika Jamhuri ya Muungano imethibitishwa rasmi kwamba mtu huyo ana ugonjwa wa akili; au
- (c) ikiwa mtu huyo amehukumiwa na Mahakama yo yote katika Jamhuri ya Muungano na kupewa adhabu ya kifo au ya kufungwa gerezani kwa muda unaozidi

miezi sita kwa kukutwa na hatia ya kosa lolote, vyo vyote linavyoitwa, linaloambatana na utovu wa uaminifu; au

(d) ikiwa katika kipindi cha miaka mitano kabla ya tarehe ya Uchaguzi Mkuu amepata kuhukumiwa na kupewa adhabu ya k fungo kwa kosa linaloambatana na utovu wa uaminifu au kwa kuvunja Miiko ya Uongozi;

(e) ikiwa—

(i) katika kipindi cha miaka mitano kabla ya tarehe ya Uchaguzi Mkuu mtu huyo amewekwa au amepata kuwekwa kizuizini kwa mujibu wa amri na kwa madhumuni ya Sheria ya Kuweka Kizuizini, ya mwaka 1962, na amekaa kizuizini kwa mujibu wa amri hiyo kwa muda unaozidi miezi sita; au

(ii) mtu huyo amesafirishwa kwa lazima kisheria kwa mujibu wa Sheria ya Uhamisho wa Lazima na iwapo amekaa huko alikopelekwa kwa muda unaozidi miezi sita na mpaka wakati huo amri hiyo bado hajabatilishwa;

(f) ikiwa mtu huyo ana masilahi yoyote katika mkataba wa Serikali wa aina yoyote aliyowekwa miiko maalum kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge, na iwapo amekiuka miiko hiyo;

(g) ikiwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge mtu huyo amezuiwa kugombea uchaguzi kwa sababu kwamba ameshika madaraka katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano (ukiachilia mbali madaraka ambayo Rais aweza au anatakiwa kukabidhi kwa Mbunge kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii) iwapo sheria hiyo imetamk mahsusi kuwa ni mwiko kwa mtu anayeshika madaraka hayo kugombea uchaguzi; isipokuwa kwamba mtu ambaye kama asingelizuiwa na sheria ya aina hiyo iliyotajwa angalikuwa na sifa zote za kustahili kuchaguliwa kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi hatazuiwa kupeka jina lake ipasavyo ili lifikiwe na vikao vyote vinavyohusika na uteuzi wa mwanzo hadi kufikia wakati wa kufikiwa na Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 77 ya Katiba hii;

(h) ikiwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge inayoshughulikia makosa yanayohusika na uchaguzi wa aina yoyote mtu huyo amezuiwa kujiandikisha kama mpiga kura au kupiga kura katika uchaguzi wa Wabunge;

(i) ikiwa mtu huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, ana hisa au masilahi mengineyo ya aina hiyo katika kampuni yoyote ya kibepari au ya kikabailaa

- (j) ikiwa mtu huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, ni Mkurugenzi katika Kampuni yoyote ya kibepari au ya kikabaila;
- (k) ikiwa mtu huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, ana nyumba ya kupangisha;
- (l) ikiwa mtu huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, hupata mishahara miwili au zaidi;
- (m) ikiwa mtu huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, hupata riziki yake kwa kuajiri watu wengine; isipokuwa kwamba mtu huyo hatahesabiwa kuwa amepoteza sifa za kuchaguliwa kuwa Mbunge ikiwa—
- (i) mtu huyo anamwajiri mtu mwingine kwa ajili ya kufanya kazi za msimu na huyo mtu aliyeajiriwa hulipwa kwa kutwa kwa kufuata muda aliofanya kazi au kazi maalum aliyofanya;
- (ii) mtu huyo ana mwajiri m u mwingine kwa ajili ya shughuli zake na iwapo huyo mwajiri ni daktari, wakili, msanifu wa ram ni za majengo, mhandisi, mganga wa meno au ni mtu ambaye hupa a riziki yake kwa kazi ya aina nyingine yo yote itakayotajwa na kutangazwa na Rais katika *Gazzeti la Serikali* baada ya Rais kupata kibali cha Bunge kitakachodhihirishwa kwa azimio la Bunge.
- (3) Mtu hataweza kugombea uchaguzi kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi katika Uchaguzi Mkuu wote ikiwa wakati huo yeye amesimama katika uchaguzi kugombea kiti cha Rais, wala hataweza kugombea uchaguzi kuwa Mbunge katika uchaguzi mdogo wote ikiwa yeye ni Rais.
- (4) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti yatakayomzuia mtu asichaguliwe kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi ikiwa mtu huyo ni mwenye madaraka yanayohusika na shughuli za kuongoza au kusimamia uchaguzi wa Wabunge au shughuli za uandikishaji wa wapiga kura kwa ajili ya uchaguzi wa Wabunge; isipokuwa kwamba Sheria kama hiyo ha wezi kuweka masharti yatakayomzuia Spika wa Bunge asichaguliwe kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi, wala masharti yatakayosababisha mtu aliyechaguliwa kuwa Spika kupoteza kiti hicho cha Spika au kiti chake cha kawaida katika Bunge.
- (5) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti yatakayomzuia mtu asichaguliwe kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi kwa muda wote utakaotajwa wa Bunge (ili mradi muda huo usizidi miaka mitano) ikiwa mtu huyo alapatikana na hatia mbele ya mahakama kwa ajili ya aina yo yote ya makosa yatakayotajwa katika Sheria hiyo yanayohusika na uchaguzi wa Wabunge.

(6) Kwa madhumuni ya kutoa fursa ya kukata rufaa kwa mujibu wa Sheria kwa mtu yeyote a iye hibitishwa rasmi kisheria kuwa ana ugonjwa wa akili au aliyehukumiwa na kupewa adhabu ya kifungo au ya kufungwa gerezani au aliyepatikana na hata ya kosa lolote lililotajwa katika Sheria kwa mujibu wa ibara ndogo ya (5) ya ibara hii, Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti yatakayoeleza kwamba hiyo hukumu inayopingwa na mtu huyo haitakuwa na nguvu kwa ajili ya utekelezaji wa masharti ya ibara ndogo ya (2) au ya (5) ya ibara hii mpaka upite kwanza muda utakaotajwa katika Sheria hiyo.

(7) Kanuni zifuatazo zitatumika kwa ajili ya ufafanuzi wa aya ya (c), ya (d) na ya (e) za ibara ndogo ya ibara hii, yaani—

- (a) ikiwa mtu amepewa adhabu mbili au zaidi za kufungwa gerezani na ameamriwa afungwe kwa muda wa mfululizo, basi adhabu hizo zitahesabiwa kama ni adhabu moja;
- (b) ikiwa mtu atapewa adhabu ya kufungwa gerezani ikifahamika kuwa adhabu hiyo ya kifungo imetolewa badala ya adhabu ya kutozwa faini au imetolewa kwa sababu mtu huyo ameshindwa kulipa faini a iyoamriwa kulipa, basi muda wa kifungo cha namna hiyo hautahesabiwa;

(8) Katika aya ya (f) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara hii "mkataba wa Serikali" maana yake ni mapatano yoyote ya mkataba ambayo mmojawapo wa walioshiriki ni Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar au Idara yoyote ya Serikali hiyo au mtumishi yoyote wa Serikali aliyeshiriki kwa niaba ya Serikali.

(9) Kwa ajili ya ufafanuzi wa aya ya (i) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara hii "hisa" ifahamike kwa maana ya kawaida ya neno hilo na vile vile ni pamoja na hati ya dhamana au ya aina ya stakabadhi ya fedha iliyowekwa akiba au iliyokopesha, na pia faida au mali nyingineyo yoyote.

(10) Kanuni zifuatazo zitatumika kwa ajili ya ufafanuzi wa aya ya (i) na aya ya (k) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara hii yaani—

- (a) mtu hatahesabiwa kuwa ana hisa katika kampuni au kuwa na nyumba ya kupangisha au kuwa na maslahi mengineyo yoyote katika kampuni yoyote au nyumba yoyote ikiwa mali au maslahi aliyonayo amepata kutokana na mali waliyoshikia wadhamini kwa niaba yake au amepata kwa mujibu wa masharti ya wakf na ikiwa—
  - (i) yeye mwenyewe hakuwa miongoni mwa wale watu waliofanya mipango ya kukabidhi mali kwa wadhamini wala mipango ya kuweka wakf; na
  - (ii) yeye hakuwa na hisa katika kampuni hiyo inayohusika wala hakuwa na haki ya kumiliki nyumba hiyo inayohusika katika kipindi chote

cha miaka mitano ya nyuma ikihesabiwa tangu wakati wa kukabidhi mali kwa wadhamini au wakati wa kuweka wakf;

(b) Mtu hatahesabiwa kuwa ana hisa katika kampuni au ana nyumba ya kupangisha ikiwa mali au maslahi aliyonayo inayohusika na kampuni yo yote au nyumba yo yote amepata kwa njia ya urithi au kwa mujibu wa Sheria, na katika hali hiyo mtu huyo hatahesabiwa kuwa amepoteza sifa za kuchaguliwa kuwa Mbunge ikiwa anatumiza masharti yaf atayo—

(i) iwapo mali au maslahi aliyonayo katika kipindi cha miezi mitatu ya nyuma ikihesabiwa tangu siku iliyowekwa mahsusi kwa ajili ya uteuzi wa mwanzo, basi mtu huyo awasilishe kwenye Tume ya Uchaguzi, tamko rasmi katika fomu maalum itakayotumiwa kwa ajili hiyo kwamba kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge kwamba ataondokana na mali hiyo au maslahi hayo kabla ya kumalizika miezi mitatu tangu iku hiyo ya uteuzi wa mwanzo;

(ii) iwapo mali au maslahi aliyonayo amepata baada ya siku iliyowekwa mahsusi kwa ajili ya uteuzi wa mwanzo lakini kabla ya mtu huyo, au kadri atakavyokuwa, mke wake au mume wake, kushika madaraka yake kama Mbunge, basi mtu huyo awasilishe kwenye Tume ya Uchaguzi tamko rasmi katika fomu maalum itakayotumiwa kwa ajili hiyo kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge kwamba ataondokana na mali hiyo au maslahi hayo, kabla ya kumalizika miezi mitatu siku ambayo mtu huyo, au kadri atakavyokuwa, mke wake au mume wake, atakayoshika madaraka yake kama Mbunge.

(11) Kanuni zifuatazo zitatumika kwa ajili ya ufafanuzi wa aya ya (1) ya ibara ndogo ya (2) yaani—

(a) “mshahara” maana yake ni—

(i) malipo yanayotolewa kwa mtu kama ujira wake kwa ajili ya kazi anazotekeza kama Mbunge, lakini siyo pamoja na posho yo yote anayoipwa kama Mbunge;

(ii) mapato yanayopatikana na shughuli zake kama mkulima au kama mfanyakazi;

(iii) ujira anaolipwa mtu kwa mujibu wa mapatano ya mkataba wa kazi;

(iv) mali anayopata mtu kutoka kwa wadhamini wanaoshikia mali kwa niaba yake kwa mujibu wa dhamana au wakf;

- (b) ikiwa mtu anapokea mishahara miwili au zaidi, basi atahesabiwa kuwa anapokea mshahara mmoja tu iwapo jumla ya fedha yote anayopokea haizidi kiwango cha mshahara anaolipwa Mbunge;
- (c) mtu yeyote anayepokea mshahara hatapoteza sifa za kugombea uchaguzi kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi au sifa za kuchaguliwa vinginevyo au kuteuliwa kuwa Mbunge kwa sababu tu kwamba akichaguliwa au akiteuliwa ataendelea kupokea mshahara wake na vile vile atakuwa na haki ya kulipwa mshahara kama Mbunge, lakini mtu huyo atalazimika, kabla ya kushika madaraka yake kama Mbunge, kuwasilisha kwa Spika tamko rasmi katika fomu maalum itakayotumiwa kwa ajili hiyo kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge kwamba—
- (i) ataacha kupokea mmojawapo wa mishahara hiyo miwili; au
- (ii) atapokea sehemu tu ya mshahara anaostahili kulipwa kama Mbunge ili kwamba sehemu hiyo ikichanganywa na ule mshahara wake mwingine jumla ya fedha yote haitazidi kiwango cha mshahara anaolipwa Mbunge; na
- (d) iwapo mtu anapata mali kwa mujibu wa dhamana au wakf mbili au zaidi, basi jumla ya mali hiyo yote itahesabiwa kama ni mshahara mmoja.

(12) Ingawa katika aya ya (a) ya ibara ndogo ya (11) ya ibara hii mna masharti kuhusu mshahara, Rais aweza, baada ya kupata kibali cha Bunge kitakachodhihirishwa kwa azimio la Bunge, kutoa taarifa katika *Gazeti la Serikali* ya kueleza kwamba mapato ya aina yoyote iliyotajwa kwenye taarifa hiyo hayatahesabiwa kama ni mshahara kwa ajili ya ufafanuzi wa aya ya (1) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara hii.

(13) Kwa ajili ya ufafanuzi wa maelezo kuhusu sifa za uchaguzi yaliyomo katika ibara zifuatazo, kila atakapotajwa katika Katiba hii kwamba utekelezaji wa jambo lolote wahitaji mtu mwenye sifa au uchaguzi au mtu ambaye hakupoteza sifa za uchaguzi, basi, isipokuwa kama maelezo yahitajia vinginevyo, ifahamike kuwa sifa zinazohusika ni zile zinazomwezesha mtu kuchaguliwa kuwa Mbunge wa kuwakilisha wilaya ya uchaguzi kama ilivyoelezwa katika ibara ndogo ya (a) ya ibara hii.

Kiapo cha
Wabunge

68. Kila Mbunge atatakiwa kuapishwa, katika Bunge kiapo cha uaminifu kabla hajaanza kushiriki katika shughul za Bunge: lakini Mbunge aweza kushiriki katika uchaguzi wa Spika hata kabla hajaapishwa.

Tamko
rasmi la
Wabunge
kuhusu
masharti ya
uongozi

69.—(1) Kila Mbunge anayehusika na masharti ya ibara hii atatakiwa, kabla ya kumalizika siku kumi na tano tangu ashike katika Bunge madaraka yake kama Mbunge, kuwasilisha kwa Spika nakala mbili za tamko rasmi kwamba yeye hajapoteza sifa za uchaguzi kwa mujibu wa masharti ya aya ya (i), (j), (k), (l), au (m) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara ya 67.

(2) Tamko rasmi linalotakiwa kuwasilishwa kwa Spika kwa mujibu wa masharti ya ibara hii litatolewa kwa kutumia fomu maalum itakayowekwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge.

(3) Masharti ya ibara hii yatatumika kwa kila Mbunge, isipokuwa Mkuu wa Mkoa.

(4) Spika atawasilisha kwa Mwenyekiti wa Tume ya Tabia ya Viongozi nakala moja ya kila tamko rasmi lililowasilishwa kwake kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.

(5) Katika ibara hii na katika ibara ya 70 na ibara ya 84 "Tume ya Tabia ya Viongozi" maana yake ni ile Tume iliyo-tajwa katika ibara ya 132 ya Katiba hii.

Wabunge
kutoa
taarifa ya
mali

70.—(1) Kila Mbunge anayehusika na masharti ya ibara hii atatakiwa kuwakilisha kwa Spika nakala mbili za taarifa rasmi ya maelezo ya mali yake na kadri itakavyokuwa mali ya mke wake au mume wake. Taarifa hiyo itatolewa kwa kutumia fomu maalum itakayowekwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na itatolewa mara kwa mara kama itakavyoagizwa na Sheria hiyo.

(2) Spika atawasilisha kwa Mwenyekiti wa Tume ya Tabia ya Viongozi nakala moja ya kila taarifa rasmi iliyowasilishwa kwake kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.

(3) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti kwa makusudi ya kuhifadhi kama siri kila taarifa ya mali iliyowasilishwa na Mbunge kwa mujibu wa masharti ya ibara hii, na masharti hayo yaweza kueleza mambo yafuatayo—

- (a) kwamba taarifa ya mali yaweza kutolewa tu ikiwa inahitajiwa kama ushahidi mbele ya Mahakama Kuu wakati inaposikiliza shauri lililofunguliwa katika Mahakama Kuu kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 83;
- (b) kwamba kabla taarifa ya mali haijatolewa kama ushahidi mbele ya Mahakama Kuu, watu pekee wanaoweza kuiona taarifa hiyo au kujua yaliyomo katika taarifa hiyo ni Rais, Spika, Mwanasheria Mkuu, Mwenyekiti wa Tume ya Tabia ya Viongozi, Wajumbe wa Tume ya Tabia ya Viongozi, Watumishi wa Tume ya Tabia ya Viongozi na watu wengine walioruhusiwa kwa mujibu wa Sheria hiyo;
- (c) mambo mengine yo yote ambayo yatahakikisha kwamba watu wasioruhusiwa au wasiohusika hawapati nafasi ya kuona taarifa ya mali wala kujua yaliyomo katika taarifa ya mali.

Muda wa
Wabunge
kuahika
madaraka
kama
Wabunge

71.—(1) Mbunge atakoma kuwa Mbunge na ataacha kiti chake katika Bunge litokeapo lo lote kati ya mambo yafuatayo—

(a) ikiwa litatokea jambo lo lote ambalo, kama asingekuwa Mbunge, lingemfanya asiwe na sifa za uchaguzi au apoteze sifa za uchaguzi, au asiweze kuchaguliwa au kuteuliwa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii; isipokuwa kwamba—

- (i) iwapo Mbunge, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, amepata mali au masilahi mengineyo yo yote yaliyotokana na haki ya kumiliki nyumba na ikiwa mali au masilahi hayo amepata kwa njia ya urithi au kwa mujibu wa Sheria, basi Mbunge huyo hatakoma kuwa Mbunge na hataacha kiti chake katika Bunge kwa sababu ya masharti ya aya ya (i) au (k) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara ya 67 ya Katiba hii kama Mbunge huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, atachukua hatua za kuondokana na mali au maslahi hayo kabla ya kumalizika miezi mitatu tangu mali hiyo au maslahi hayo yalipopatikana;
  - (ii) mtu aliyeteuliwa kuwa Mbunge kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 82 ya Katiba hii, hatakoma kuwa Mbunge na hataacha kiti chake katika Bunge kwa sababu tu kwamba tangu kuteuliwa kwake amekuwa si mkazi tena wa Tanzania Bara au Tanzania Zanzibar;
- (b) ikiwa Mbunge huyo atachaguliwa kuwa Rais;
  - (c) ikiwa Mbunge atakosa kuhudhuria vikao vya Mikutano ya Bunge mitatu mfululizo bila ya ruhusa ya Spika;
  - (d) kwa Mbunge aliyeteuliwa na Rais, ikiwa uteuzi wake utafutwa na Rais kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii;
  - (e) iwapo Mbunge au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, ametoa tamko rasmi kwa mujibu wa masharti ya aya ya (b) ya ibara ndogo ya (11) ya ibara ya 67, basi ikiwa Mbunge huyo, au kadri itakavyokuwa, mke wake au mume wake, atashindwa kutimiza yaliyomo katika tamko hilo;
  - (f) kwa Mbunge ambaye anatakiwa kutoa tamko rasmi kuhusu masharti ya uongozi kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 69, ikiwa litatokea lolote kati ya mambo yafuatayo—
    - (i) ikiwa atashindwa kutoa hilo tamko rasmi kwa mujibu wa masharti ya hiyo ibara ya 69 katika muda uliowekwa mahsusi kwa ajili hiyo; au
    - (ii) ikiwa atapatikana na hatia kwa kosa la kutoa habari za uwongo kwa kiapo, kinyume cha Sheria ya Kanuni za Jinai, kuhusu hilo tamko rasmi;
  - (g) kwa Mbunge ambaye anatakiwa kutoa taarifa rasmi ya mali kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 70, ikiwa atashindwa kutoa hilo tamko rasmi kwa mujibu wa

masharti ya hiyo ibara ya 70 katika muda uliowekwa mahsusi kwa ajili hiyo kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge,

lakini iwapo Mbunge hatacoma kuwa Mbunge kwa mujibu wa jambo lolote kati ya mambo hayo yaliyotajwa na kama hatajiuzulu au kufariki mapema zaidi basi Mbunge ataendelea kushika madaraka yake kama Mbunge mpaka wakati wa Uchaguzi Mkuu utakaofuata.

(2) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti yatakayomwezesha Mbunge kukata rufaa, kwa mujibu wa Sheria kupinga hukumu ya kuthibitishwa kwake kuwa ni mtu mwenye ugonjwa wa akili au kupinga adhabu ya kifo au ya kufungwa gerezani, au kupinga kupatikana kwake na hatia kwa kosa la aina iliyotajwa kwa mujibu wa masharti ya ibara ya (5) ya ibara ya 67 ya Katiba hii au kosa la kutoa habari za uwongo kwa kiapo, kinyume cha Sheria ya Kanuni za Jinai, kuhusu tamko rasmi lililotolewa kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 69 ya Katiba hii; na Sheria hiyo yaweza kueleza kwamba hiyo hukumu iliyopingwa na huyo Mbunge haitatiliwa nguvu kisheria mpaka umalizike kwanza muda utakaotajwa katika Sheria hiyo.

Watu wenye madaraka fulani Serikalini kuwa katika likizo bila malipo wanapochaguliwa

72. Iwapo mtu yeyote mwenye madaraka katika utumish wa Serikali, madaraka ya aina iliyotajwa katika ibara ya 67 (2) (g), atakubaliwa au kuteuliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kuwa mgombea uchaguzi kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 77, 78 au ya 80, basi mtu huyo, baada ya kukubaliwa au kuteuliwa na Halmashauri Kuu, atahesabiwa kuwa amepata likizo bila malipo na likizo hiyo itakwisha ama atakaposhindwa uchaguzi au atakapokoma kuwa Mbunge.

Masharti ya kazi ya Wabunge

73. Wabunge wote wa aina zote watahika madaraka yao kwa mujibu wa Katiba hii, na watalipwa mshahara, posho na malipo mengineyo kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

Wilaya za Uchaguzi

Tume ya Uchaguzi Sheria za 1980, Na 1 Ib. ya 16

74.—(1) Kutakuwa na Tume ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano ambayo itakuwa na wajumbe wafuatao:—

- (a) Spika wa Bunge, ambaye atakuwa Mwenyekiti; na
- (b) wajumbe wengine wasiopungua watatu na wasiozidi watano ambao watateuliwa na Rais.

(2) Rais aweza kumteua Makamu wa Mwenyekiti wa Tume ya Uchaguzi kutoka miongozi mwa wajumbe aliowateua kwa mujibu wa masharti ya aya ya (b) ya ibara ndogo ya (1) ya ibara hii.

(3) Makamu wa Mwenyekiti wa Tume ya Uchaguzi ataendelea kuwa Makamu wa Mwenyekiti kwa muda atakaokuwa Mjumbe wa Tume, lakini Rais aweza kufuta uteuzi wa Makamu wa Mwenyekiti na kumteua Mjumbe mwingine wa Tume kuwa Makamu wa Mwenyekiti wa Tume ya Uchaguzi.

(4) Watu wafuatao hawataweza kuteuliwa kuwa Wajumbe wa Tume ya Uchaguzi yaani—

(a) Waziri au Naibu Waziri;

(b) mtu mwenye madaraka ya aina yo yote iliyotajwa mahsusi na Sheria iliyotungwa na Bunge kwamba ni mwiko kwa mtu mwenye madaraka hayo kuwa Mjumbe wa Tume ya Uchaguzi;

(c) Mbunge au mtu mwenye madaraka ya aina yo yote (isipokuwa madaraka ya kazi ya Katibu au Katibu Msaidizi wa Bunge) yaliyotajwa na Sheria iliyotungwa na Bunge kwa mujibu wa masharti ya aya ya (g) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara ya 67 ya Katiba hii.

(5) Bila ya kuathiri masharti mengine yaliyomo katika ibara hii, Mjumbe wa Tume ya Uchaguzi atakoma kuwa Mjumbe litokeapo lo lote kati ya mambo yafuatayo—

(a) ukimalizika muda wa miaka mitano tangu alipoteuliwa; au

(b) ikiwa litatokea jambo lo lote ambalo, kama asingekuwa Mjumbe wa Tume, lingemfanya asiweze kuteuliwa kuwa Mjumbe wa Tume ya Uchaguzi.

(6) Rais aweza tu kumwondoa katika madaraka Mjumbe wa Tume ya Uchaguzi kwa sababu ya kushindwa kutekeleza kazi zake (ama kutokana na maradhi au sababu nyingine yo-yote) au kwa sababu ya tabia mbaya.

(7) Tume ya Uchaguzi yaweza kutekeleza shughuli zake bila ya kujali kwamba kuna nafasi iliyo wazi miongoni mwa viti vya Wajumbe au kwamba Mjumbe mmojawapo hayupo, lakini kila uamuzi wa Tume ni lazima uungwe mkono na Wajumbe walio wengi kati ya Wajumbe wote wa Tume.

(8) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti ya kuweka utaratibu wa kuwateua Wajumbe wa kusimamia uchaguzi wa Wabunge wanaowakilisha wilaya za uchaguzi na, bila ya kuathiri masharti ya Sheria kama hiyo au maagizo ya Tume ya Uchaguzi, madaraka ya Tume ya Uchaguzi ya kusimamia uchaguzi yaweza kutekelezwa na Wajumbe hao.

(9) Katika kutekeleza madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, Tume ya Uchaguzi haitalazimika kufuata amri au maagizo ya mtu ye yote au ya idara yo yote ya Serikali.

(10) Hakuna mahakama yo yote itakayokuwa na mamlaka ya kuchunguza jambo lo lote lililotendwa na Tume ya Uchaguzi katika kutekeleza madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(11) Katika utekelezaji wa madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii, Tume ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano itashauriana mara kwa mara na Tume ya Uchaguzi ya Zanzibar.

Wilaya za uchaguzi

75.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyo katika ibara hii, Jamhuri ya Muungano itagawanywa katika wilaya za uchaguzi za Wabunge mmoja mmoja na za Wabunge wengi, kwa idadi na kwa namna itayoamuliwa na Tume ya Uchaguzi.

(2) Bila ya kuathiri sheria yo yote inayotumika kuhusu mambao hayo na baada ya kupata idhini ya Halmashauri Kuu ya Taifa, Tume ya Uchaguzi itakuwa na mamlaka ya kuweka mipaka ya wilaya za uchaguzi.

(3) Tume ya Uchaguzi kwa kuzingatia maamuzi yo yote ya Halmashauri Kuu ya Taifa yanayohusu mgawanyo wa nchi katika wilaya za uchaguzi, yaweza mara kwa mara kuchunguza mgawanyo wa Jamhuri ya Muungano katika wilaya za uchaguzi na, pia kwa kibali cha Halmashauri Kuu ya Taifa, yaweza kubadilisha wilaya za uchaguzi kama matokeo ya uchunguzi huo au kutokana na matokeo ya hesabu ya watu wote katika Jamhuri ya Muungano.

(4) Endapo baada ya uchunguzi kufanywa kuhusu mgawanyo wa Jamhuri ya Muungano katika wilaya za uchaguzi kunafanyika mabadiliko katika wilaya za uchaguzi au katika idadi ya Wabunge wanaowakilisha wilaya ya Wabunge wengi mabadiliko kwa idadi ya wilaya za uchaguzi au idadi ya Wabunge, basi mabadiliko yatakayotoka katika idadi ya Wabunge wanaowakilisha wilaya za uchaguzi yataanza kutumika wakati Bunge litakapovunjwa tena baada ya kutokea mabadiliko hayo ya idadi ya wilaya za uchaguzi au ya idadi ya Wabunge katika wilaya za uchaguzi.

Uchaguzi na Uteuzi wa Wabunge

Uchaguzi katika wilaya za uchaguzi

76.—(1) Kila mara baada ya Bunge kuvunjwa, kutakuwa na uchaguzi wa Wabunge katika wilaya zote za uchaguzi.

(2) Hali kadhalika, kutakuwa na uchaguzi wa Mbunge katika wilaya ya uchaguzi, ikiwa kiti cha Mbunge ye yote aliyechaguliwa kuwakilisha wilaya hiyo kitakuwa wazi kwa sababu nyingine yo yote isiyohusika na kuvunjwa kwa Bunge.

(3) Bila ya kujali masharti ya ibara hii yaliyotangulia ifahamike kwamba ikiwa tarehe ya kuvunjwa Bunge imetangazwa au inafahamika kutokana na matukio yaliyoelezwa katika ibara ndogo ya (3) ya ibara ya 90, basi uchaguzi wa namna hiyo hautafanywa katika kipindi chote cha miezi sita ya nyuma ikihesabiwa tangu tarehe hiyo.

Utaratibu wa uchaguzi wa Wabunge wa wilaya za uchaguzi

77.—(1) Wajumbe wanaowakilisha wilaya za uchaguzi watachaguliwa na wananchi kwa kufuata masharti ya Katiba hii na vile vile masharti ya Sheria iliyotungwa na Bunge kwa mujibu wa Katiba hii inayoweka masharti kuhusu uchaguzi wa Wabunge wanaowakilisha wilaya za uchaguzi.

(2) Wagombea uchaguzi katika wilaya za uchaguzi watakiwa watimize masharti yafuatayo—

- (a) wawe wameteuliwa katika uteuzi wa mwanzo, yaani kila mmoja wao awe ameungwa mkono na watu wasiopungua ishirini na watano ambao wakati huo wawe wameandikishwa katika hiyo wilaya ya uchaguzi kama wapiga kura kwa makusudi ya uchaguzi unaofanywa na wananchi; na
- (b) baada ya huo uteuzi wa mwanzo, wawe wamekubaliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama, au iwapo wagombea uchaguzi ni zaidi ya wawili, basi wawe wameteuliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama, kwa mujibu wa masharti yafuatayo katika ibara hii.
- (3) Iwapo katika wilaya ya uchaguzi ya Mbunge mmoja ameteuliwa kwenye uteuzi wa mwanzo mgombea uchaguzi mmoja tu, au wameteuliwa wagombea uchaguzi wawili tu, basi Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama itamkubali mgombea uchaguzi huyo, au itawakubali wagombea uchaguzi hao wote wawili, kwa madhumuni ya ibara hii isipokuwa kama hiyo Halmashauri Kuu ya Taifa itatosheka kwamba utaratibu wa uchaguzi uliotumika mpaka wakati huo majina ya wagombea uchaguzi yalipowasilishwa kwenye Halmashauri hiyo haukufuata barabara masharti ya Sheria ya Uchaguzi au masharti ya Kanuni za Chama zinazolingana na Sheria hiyo.
- (4) Iwapo katika wilaya yoyote ya uchaguzi wameteuliwa kwenye uteuzi wa mwanzo zaidi ya wagombea uchaguzi wawili, basi katika hali hiyo mambo yatakuwa ifuatavyo—
- (a) kutaitishwa Mkutano Mkuu wa Wilaya wa Chama na kila mjumbe wa Mkutano huo aliyehudhuria aweza kupiga kura ya siri kuchagua kutoka kati ya hao wagombea uchaguzi walioteuliwa kwenye uteuzi wa mwanzo idadi ya watu inayolingana na Wabunge wanaotakiwa kwa wilaya hiyo; na
- (b) Msimamizi wa Uchaguzi wa hiyo wilaya ya uchaguzi atawasilisha kwenye Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama majina ya wagombea uchaguzi walioteuliwa kwenye uteuzi wa mwanzo pamoja na hati rasmi inayotaja idadi ya kura alizopata kila mgombea uchaguzi kwenye Mkutano Mkuu wa Wilaya, na Halmashauri Kuu itawateua wagombea uchaguzi ama wawili tu au kwa idadi ambayo ni mara mbili ya idadi ya Wabunge wanaohitajiwa kwa wilaya ya uchaguzi inayohusika, kutoka miongoni mwa watu ambao majina yao yamewasilishwa mbele ya hiyo Halmashauri kuwa ndio wagombea uchaguzi katika wilaya ya uchaguzi, isipokuwa kama hiyo Halmashauri itatosheka kwamba utaratibu wa uchaguzi uliotumiwa mpaka wakati huo majina ya wagombea uchaguzi yalipowasilishwa kwenye Halmashauri hiyo haukufuata barabara masharti ya Sheria ya Uchaguzi au masharti ya Kanuni za Chama zinazolingana na Sheria hiyo,

na, ila iwapo uchaguzi utafutwa na kufanywa upya kwa mujibu wa Sheria ya Uchaguzi, wale watu waliot uliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kwa namna iliyoelezwa hapo juu watakuwa ndi'o wagombea uchaguzi katika hiyo wilaya ya uchaguzi; na hakutakuwa na mtu mwingine ye yote atakaye-gombea kiti katika uchaguzi huo.

(5) Kanuni zifuatazo zitafuatwa na Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama katika uteke ezaji wa madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya ibara hii yaani—

- (a) iwapo watu wawili au zaidi wameteuliwa kugombea uchaguzi katika wilaya ya uchaguzi, basi Halmashauri Kuu ya Taifa haiwezi kumkubali au kumteua mgombea uchaguzi mmoja tu kwa ajili ya hiyo wilaya ya uchaguzi;
- (b) wakati wa kuwateua wagombea uchaguzi, Halmashauri Kuu ya Taifa haitalazimika kufuata uamuzi wa Mkutano Mkuu wa Wilaya wa Chama kama utakavyo-dhihirishwa kwa kura walizopiga wajumbe wa mku ano huo.

Utaratibu wa uchaguzi wa Wabunge wanawake wa kuchaguliwa na Bunge 78.—(1) Kwa madhumuni ya uchaguzi unaofanywa na Bunge kuchagua Wabunge waliotaiwa katika ibara ya 66 (1) (c), Jumuiya ya Wanawake wa Tanzania itapendekeza majina ya watu wa kuchaguliwa hataweza kupendekezwa kwa ajili ya uchaguzi kwa mujibu wa ibara hii ila tu iwapo anazo sifa za kustahili kuchaguliwa zilizotajwa na masharti ya ibara ya 67 ya Katiba hii.

(2) Majina ya watu waliopendekezwa kwa mujibu wa ibara ndogo ya (1) yatawasilishwa mbele ya Halmashauri Kuu ya Taifa, na majina ya watu wasiozidi thelathini wataokubaliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa yatawasilishwa kwenye Bunge kwa ajili ya uchaguzi.

(3) Bunge laweza kuchagua Wabunge wa aina iliyotajwa katika ibara ya 66 (1) (c) kutokana na majina ya watu waliopendekezwa na Jumuiya ya Wanawake wa Tanzania na kukubaliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kwa idadi inayohitajika kujaza nafasi zilizopo za Wabunge wa aina hiyo. Katika kuchagua Wabunge kwa mujibu wa ibara hii Bunge litahakikisha kwamba wakati wote idadi ya Wabunge waliochaguliwa kwa mujibu wa ibara hii haitapungua Wabunge kumi, miongoni mwao angalau watano wakiwa wanatoka Tanzania Bara na watano wakiwa wanatoka Tanzania Zanzibar.

(4) Bunge litaweka masharti katika Kanuni za Kudumu, zilizotungwa kwa mujibu wa ibara ya 89 ya Katiba hii, kwa ajili ya utaratibu litakaoufuata katika kufanya uchaguzi kwa mujibu wa ibara hii.

Utaratibu wa uchaguzi wa Wabunge wa kuchaguliwa na Baraza la Wawakilishi 79. Baraza la Wawakilishi litaweka utaratibu litakaoufuata kwa ajili ya kufanya uchaguzi wa Wabunge waliotajwa katika ibara 66(1) (d) ya Katiba hii.

Utaratibu wa uchaguzi wa Wabunge wa Taifa waliopendekezwa na Jumuiya za Wananchi

80.—(1) Kwa madhumuni ya uchaguzi wa Wabunge wa Taifa waliotajwa katika ibara ya 66 (1) (e) ya Katiba hii, Jumuiya zifuatazo ndizo, kwa mujibu wa masharti ya ibara hii, zitakazopendekeza majina ya watu watakoachaguliwa na Bunge kwa kufuata masharti ya ibara hii, yaani:—

- (a) Jumuiya ambazo ziko chini ya uongozi wa Chama yaani—
  - (i) Jumuiya ya Vijana;
  - (ii) Jumuiya ya Wanawake wa Tanzania;
  - (iii) Jumuiya ya Wafanyakazi wa Tanzania;
  - (iv) Muungano wa Vyama vya Ushirika;
  - (v) Jumuiya ya Wazazi;
- (b) Jumuiya nyingine yoyote itakayotajwa na kutangazwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kwa madhumuni ya ibara hii.

(2) Majina ya watu waliopendekezwa kwa mujibu wa ibara ndogo ya (1) yatawasilishwa mbele ya Halmashauri Kuu ya Taifa, na majina ya watu wasiozidi thelathini watakoachaguliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa yatawasilishwa kwenye Bunge kwa ajili ya Uchaguzi.

(3) Bunge laweza kuchagua Wabunge wa aina iliyotajwa katika ibara ya 66 (1) (e) kutokana na majina ya watu waliopendekezwa na Jumuiya za Wananchi kwa mujibu wa ibara hii na kukubaliwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kwa idadi inayohitajika kujaza nafasi zilizopo za Wabunge wa aina hiyo.

(4) Bunge litaweka masharti katika Kanuni za Kudumu, zilizotungwa kwa mujibu wa ibara ya 86 ya Katiba hii, kwa ajili ya utaratibu litakaoufuata katika kufanya uchaguzi kwa mujibu wa ibara hii.

Utaratibu wa kupendekeza majina ya wagombea uchaguzi kupitia Jumuiya za Wananchi

81. Bila ya kuathiri masharti mengineyo ya Katiba hii, Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti kuhusu utaratibu utakaotumiwa na Jumuiya za Wananchi kwa ajili ya kupendekeza majina ya wagombea uchaguzi wa Wabunge wa aina zilizotajwa katika ibara ya 66 (1) (c) na (e), na utaratibu utakaotumiwa na Halmashauri Kuu ya Taifa kwa ajili ya kufikiria na kukubali majina ya watu waliopendekezwa na Jumuiya za Wananchi kwa mujibu wa ibara ya 78 na ya 80 za Katiba hii.

Wabunge wa kuteuliwa na Rais

82.—(1) Bila ya kuathiri masharti yaliyomo katika ibara ndogo ya (2) Rais aweza kuteua Wabunge kumi na watano ambao miongoni mwao angalau watano watakuwa ni watu kutoka Tanzania Bara na watano kutoka Tanzania Zanzibar.

(2) Mtu ye yote hataweza kuteuliwa na Rais kuwa Mbunge kwa mujibu wa ibara hii ila tu iwapo anazo sifa za kustahili kuchaguliwa au kuteuliwa kuwa Mbunge zilizotajwa katika ibara ya 67 ya Katiba hii, isipokuwa yalé masharti yaliyoelezwa katika aya ya (g) ya ibara ndogo ya (2) ya hiyo ibara ya 67.

Uamuzi wa
suala kama
mtu ni
Mbunge au
sivyo
Sheria za
1979 Na.
14 lb. ya 8

83.—(1) Kila shauri kwa ajili ya kupata uamuzi juu ya suala—

(a) kama uchaguzi au uteuzi wa mtu ye yote kuwa Mbunge ulikuwa halali au sivyo; au

(b) kama Mbunge amekoma kuwa Mbunge na kiti chake katika Bunge ki wazi au hapana,

itafunguliwa na kusikilizwa kwanza katika Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungao wa Tanzania bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (2) ya ibara hii.

(2) Iwapo Tume ya Uchaguzi katika kutekeleza madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya ibara ya 41(3) ya Katiba hii imemtangaza Mbunge ye yote kwamba amechaguliwa kuwa Rais basi Mahakama Kuu haitachunguza zaidi suala lo lote linalohusu kiti cha Mbunge huyo kuwa wazi.

(3) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kuweka masharti kuhusu mambo yafuatayo—

(a) watu wanaoweza kufungua shauri katika Mahakama Kuu kwa ajili ya kupata uamuzi juu ya suala lo lote kwa mujibu wa masharti ya ibara hii;

(b) sababu na nyakati za kufungua shauri la namna hiyo, utaratibu wa kufungua shauri na masharti yanayotakiwa yatimizwe kwa kila shauri kama hilo; na

(c) kutaja mamlaka ya Mahakama Kuu juu ya shauri kama hilo na kueleza utaratibu wa kusikiliza shauri lenyewe.

(4) Kutakuwa na haki ya kukata rufaa mbele ya Mahakama ya Rufani ya Tanzania kupinga uamuzi wa Mahakama Kuu juu ya shauri lo lote lililosikilizwa kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.”

14. Masharti ya Katiba yanabadilishwa kwa kuongeza, mara baada ya Sehemu ya Pili mpya ya Sura ya Tatu ya Katiba, Sehemu ya Tatu mpya ifuatayo:—

Kuweka
Sehemu ya
Tatu ya
Sura ya
Tatu ya
Katiba

“SEHEMU YA TATU

UTARATIBU, MADARAKA NA HAKI ZA BUNGE

Spika na Naibu wa Spika

Spika na
mamlaka
yake

84.—(1) Kutakuwa na Spika wa Bunge ambaye atachaguliwa na Wabunge kutoka miongoni mwa watu ambao ni Wabunge au wenye sifa za kuwa Wabunge: atakuwa ndiye kiongozi wa Bunge na ataliwakilisha Bunge katika vyombo na vikao vingine vyote nje ya Bunge.

(2) Waziri, Naibu Waziri au mtu mwenye madaraka ya aina nyingine yo yote itakayotajwa na Sheria iliyotungwa na Bunge kwa madhumuni ya ibara hii, hataweza kuchaguliwa kuwa Spika.

(3) Mtu yeyote atakayechaguliwa kuwa Spika, atatakiwa, kabla ya kumalizika siku kumi na tano tangu kuchaguliwa kwake, kuwasilisha kwa Rais tamko rasmi kwamba hajapoteza sifa za uchaguzi kwa mujibu wa masharti ya aya ya (i), (j), (k), (l) au (m) ya ibara ndogo ya (2) ya ibara ya 67 ya Katiba hii. Tamko hilo litatolewa kwa kutumia fomu maalum itakayowekwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge.

(4) Rais atawasilisha kwa Mwenyekiti wa Tume ya Tabia ya Viongozi nakala moja ya kila tamko rasmi lililowasilishwa kwake kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (3) ya ibara hii.

(5) Spika atatakiwa kuwasilisha kwa Rais nakala mbili za taarifa rasmi ya maelezo ya mali ya huyo Spika na, kadri itakavyokuwa, mali ya mke au mume wake. Spika atatoa taarifa hiyo kwa kutumia fomu maalum iliyowekwa kwa ajili hiyo kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge na atatoa taarifa ya namna hiyo mara kwa mara kadri itakavyoagiza Sheria hiyo.

(6) Masharti ya ibara ndogo ya (4) ya ibara ya 70 yatatumika pia kwa kadri itakavyowezekana, kwa taarifa ya mali yote itakayotolewa na Spika kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.

(7) Spika atakoma kuwa Spika na ataacha kiti cha Spika litokeapo lo lote kati ya mambo yafuatayo—

- (a) iwapo mtu huyo alichaguliwa kutoka miongoni mwa Wabunge, basi ikiwa atakoma kuwa Mbunge kwa sababu yo yote ambayo haihusiki na kuvunjwa Bunge; au
- (b) ikiwa kutatokea jambo lo lote ambalo, kama asingekuwa Spika, lingemfanya mtu huyo asiwe na sifa za uchaguzi au apoteze sifa za uchaguzi wa Spika; au
- (c) Bunge litakapokutana kwa mara ya kwanza baada ya Uchaguzi Mkuu uliofanywa baada ya Bunge kuvunjwa, lakini masharti ya aya hii yatatumika bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (4) ya ibara ya 90 ya Katiba hii; au
- (d) ikiwa mtu huyo ataondolewa kwenye madaraka ya Spika kwa azimio la Bunge lililoungwa mkono na Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbili ya Wabunge wote; au
- (e) ikiwa mtu huyo atashindwa kuwasilisha kwa Rais tamko rasmi kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (3) ya ibara hii; au
- (f) ikiwa mtu huyo atapatikana na hatia kwa kosa la kutoa habari za uwongo, kwa kiapo, kinyume cha Sheria ya Kanuni za Jinai, kuhusu tamko rasmi lo lote lililotolewa kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (3) ya ibara hii; au

(g) ikiwa mtu huyo atashindwa kuwasilisha kwa Rais taarifa ya mali kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (5) ya ibara hii kabla ya kumalizika muda uliowekwa kwa ajili hiyo kwa mujibu wa Sheria iliyo-tungwa na Bunge.

(8) Hakuna shughuli yo yote itakayotekelezwa katika Bunge (isipokuwa uchaguzi wa Spika) wakati wote ambao kiti cha Spika kitakuwa ki wazi.

(10) Mtu ye yote ambaye si Mbunge, atakayechaguliwa kuwa Spika, atatakiwa, kabla ya kuanza kutekeleza madaraka yake, kuapishwa katika Bunge kiapo cha uaminifu.

Naibu wa Spika

85.—(1) Kutakuwa na Naibu wa Spika wa Bunge ambaye atachaguliwa na Wajumbe kuoka miongoni mwa Wabunge.

(2) Waziri, Waziri Mdogo au mtu mwenye madaraka ya aina nyingine yo yote itakayotajwa na Sheria iliyo-tungwa na Bunge kwa madhumuni ya ibara hii, hataweza kuchaguliwa kuwa Naibu wa Spika.

(3) Wabunge wataamchagua Naibu wa Spika nyakati zifuatazo—

(a) Bunge litakapokutana kwa mara ya kwanza baada ya Uchaguzi Mkuu au mapema iwezekanavyo baada ya wakati huo; na

(b) katika kikao cha kwanza cha Bunge baada ya kiti cha Naibu wa Spika kuwa wazi kwa sababu yo yote isiyohusika na Bunge kuvunjwa, au mapema iwezekanavyo baada ya kikao hicho.

(4) Naibu wa Spika atakoma kuwa Naibu wa Spika na ataacha kiti cha Naibu wa Spika litokeapo lo lote kati ya mambo yafuatayo—

(a) ikiwa mtu huyo atakoma kuwa Mbunge; au

(b) ikiwa kutatokea jambo lo lote ambalo kama asingekuwa Naibu wa Spika, lingemfanya mtu huyo asiwe na sifa za uchaguzi au apoteze sifa za uchaguzi wa Naibu wa Spika; au

(c) ikiwa mtu huyo ataondolewa kwenye madaraka ya Naibu wa Spika kwa azimio la Bunge.

Utaratibu wa kumchagua Spika na Naibu wa Spika

86.—(1) Kutakuwa na uchaguzi wa Spika katika kikao cha kwanza cha Mkutano wa Kwanza wa Bunge Jipya, na katika kikao cha kwanza cho chote mara baada ya kutokea nafasi katika kiti cha Spika.

(2) Kutakuwa na uchaguzi wa Naibu wa Spika wakati wote katika Mkutano wa Kwanza wa Bunge Jipya utakoteuliwa na Bunge, na vile vile katika kikao cha kwanza cha Bunge mara baada ya kutokea nafasi katika kiti cha Naibu wa Spika.

(3) Uchaguzi wa Spika na vile vile uchaguzi wa Naibu wa Spika utafanywa kwa kura ya siri, na utaendeshwa kwa kufuata utaratibu uliowekwa na Kanuni za Bunge.

Ofisi ya Bunge

Katibu wa Bunge

87.—(1) Kutakuwa na Katibu wa Bunge ambaye atateuliwa na Rais kutoka miongoni mwa watu wenye madaraka ya juu katika utumishi wa Serikali ya Muungano.

(2) Katibu wa Bunge atakuwa ndiye mtendaji mkuu katika Ofisi ya Bunge na atawajibika kwa utendaji bora wa shughuli za Bunge kwa kuzingatia masharti ya Katiba hii na ya sheria inayohusika.

Sekretarieti ya Bunge

88.—(1) Kutakuwa na Sekretarieti ya Bunge itakayokuwa na nafasi za madaraka katika utumishi wa Serikali kwa idadi atakayoagiza Rais.

(1) Sekretarieti ya Bunge itakuwa na watumishi wa idadi na ngazi za utumishi itakayoamuliwa mara kwa mara na Tume ya utumishi inayohusika baada ya kushauriana na Katibu wa Bunge.

(3) Sekretarieti ya Bunge chini ya uongozi wa Katibu wa Bunge itaendeleza kazi na shughuli zote zilizowekwa au zitakazokuwa ni muhimu kwa ajili ya kuhakikisha utekelezaji bora wa Bunge na wa Wabunge wa madaraka ya Bunge chini ya Katiba hii.

Utaratibu wa Shughuli Bungeni

Kanuni za Kudumu za Bunge

89.—(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii Bunge laweza kutunga Kanuni za Kudumu kwa ajili ya kuweka utaratibu wa kutekeleza shughuli zake.

(2) Kanuni za Kudumu zilizotungwa kwa mujibu wa ibara hii zaweza kuweka utaratibu wa kusimamia utekelezaji wa shughuli za Sekretarieti ya Bunge na pia utekelezaji wa shughuli za Bunge ndani ya Bunge na zile za kamati na kamati ndogo za Bunge.

Kuitishwa kwa mikutano ya Bunge na kuvunjwa kwa Bunge

90.—(1) Baada ya Uchaguzi Mkuu Rais ataitisha Mkutano wa Bunge Jipya ufanyike kabla ya kupita siku saba tangu kutangazwa matokeo ya huo Uchaguzi Mkuu katika wilaya za uchaguzi zote isipokuwa katika wilaya zile ambako uchaguzi umefutwa na kufanywa upya.

(2) Rais aweza kulivunja Bunge wakati wo wote.

(3) Muda wa maisha ya Bunge ukimalizika Bunge litahesabiwa kuwa limevunjwa: isipokuwa kwamba muda huo ukisha wakati wo wote ambapo Jamhuri ya Muungano iko katika vita Bunge laweza mara kwa mara kuongeza muda huo uliotajwa katika ibara ya 65 ya Katiba hii kwa muda usiozidi miezi kumi na miwili mara kwa mara lakini maisha ya Bunge hayawezi kuongezwa kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo kwa muda unaozidi miaka mitano.

(4) Kukitokea hali ya hatari au kama kuna hali ya hatari ambayo Rais anaona inasababisha kuitisha Mkutano wa Bunge na iwapo wakati huo Bunge limevunjwa na matokeo ya kura zilizo nyingi za Uchaguzi Mkuu hayajatangazwa basi Rais aweza kutoa Taarifa Maalum ya kuitisha Mkutano wa Bunge na kuagiza kwamba Spika na watu wote waliokuwa Wabunge mara tu kabla Bunge halijavunjwa wahudhurie Mkutano huo wa Bunge na watu hao pamoja na huyo Spika watahesabiwa kuwa ndio Wajumbe wa Bunge kwa madhumuni ya Mkutano huo na watahesabiwa hivyo mpaka usiku wa manane wa siku yatakapotangazwa matokeo ya kura zilizo nyingi za Uchaguzi Mkuu.

Rais aweza kulihutubia Bunge 91.—(1) Rais atalihutubia Bunge Jipya katika Mkutano wake wa Kwanza na kulifungua rasmi Bunge hilo.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (1), Rais aweza wakati wo wote kulihutubia Bunge au kupeleka kwenye Bunge taarifa ambayo itasomwa na Waziri.

Mikutano ya Bunge 92.—(1) Bunge litafanya Mikutano yake mahali ambapo ni desturi kufanya Mikutano hiyo au mahali pengine po pote katika Jamhuri ya Muungano patakapotajwa na Rais kwa ajili hiyo.

(2) Mkutano wa kwanza wa Bunge katika Maisha ya Bunge utaanza siku ile ambayo Bunge limeitwa kukutana, na na kila Mkutano ufuatao utaanza siku yo yote itakayopangwa na Bunge lenyewe au siku yo yote itakayopangwa kwa mujibu wa Kanuni za Bunge.

(3) Rais aweza kuitisha Mkutano wa Bunge wakati wo wote.

Uongozi wa vikao vya Bunge 93. Kila kikao cha Bunge kinaongozwa na mmojawapo wa watu wafuatao, yaani;—

(a) Spika, au

(b) ikiwa Spika hayupo, Naibu wa Spika; au

(c) ikiwa Spika na Naibu wa Spika wote hawapo, Mbunge ye yote aliyechaguliwa na Bunge kwa ajili hiyo, lakini Waziri, au Naibu Waziri au mtu mwenye madaraka ya aina nyingine yo yote yaliyotajwa na Sheria iliyotungwa na Bunge kwa madhumuni ya ibara hii hataweza kuchaguliwa kwa mujibu wa masharti ya Aya hii.

Kiwango cha vikao vya Bunge 94.—(1) Kiwango cha kila kikao cha Bunge ni nusu ya Wabunge wote.

(2) Isipokuwa kama imeelezwa vingine katika Katiba hii, kila swali itakalotolewa kwa ajili ya kupata uamuzi wa Bunge litaamuliwa kwa kufuata wingi wa kura za Wabunge waliohudhuria na kupiga kura.

(3) Spika, Naibu wa Spika au mtu mwingine atakayeongoza kikao cha Bunge, hatakuwa na kura ya kawaida bali atakuwa na kura ya uamuzi kukitokea usawa wa kura.

(4) Kanuni za Bunge zaweza kuweka masharti kwamba Mbunge ye yote atakayepiga kura juu ya jambo lo lot ambalo y ye binafsi ana masilahi nalo atahesabiwa kuwa hakupiga kura.

Viti vilivyo wazi katika Bunge

95. Bunge laweza kutekeleza shughuli w kati wa vikao vyake bila ya kujali kwamba kuna kiti kilicho wazi miongoni mwa viti vya Wabunge (we kiti hicho kimekuwa wazi tangu Bunge lilipokutana kwa mara ya kwanza baada ya Uchaguzi Mkuu au kimekuwa wazi baada ya Mkutano huo wa Kwanza) na iwapo katika shughuli hizo atashiriki mtu ye yote ambaye hana haki ya kushiriki au kama wakati wa shughuli hizo atakuwapo mtu ye yote ambaye hana haki ya kuwapo, basi kushiriki kwa mtu huyo au kuwapo kwake hakutabatilisha shughuli hizo.

Kamati za kudumu za Bunge

96.—(1) Bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (3) kutakuwa na Kamati za Kudumu za Bunge zifuatazo, yaani:—

- (a) Kamati ya Uongozi;
- (b) Kamati ya Fedha na Uchumi;
- (c) Kamati ya Mambo ya Katiba na Sheria;
- (d) Kamati ya Mambo ya S asa;
- (e) Kamati ya Hesabu za Serikali;
- (f) Kamati ya Mashirika ya Umma;
- (g) Kamati ya Mambo ya Nchi za Nje; na
- (h) Kamati ya Mambo Mengineyo.

(2) Kanuni za Bunge zaweza kufafanua muundo, shughuli na taratibu za Kamati za Kudumu zilizotajwa katika ibara ndogo ya (1).

(3) Bunge laweza kuunda Kamati nyingine za namna mbali mbali kad i litakavyoona inafaa.

(4) Kanuni za Bunge zaweza kuweka utaratibu wa kuunda Kamati za Bunge na kueleza kazi za kila Kamati iliyoundwa kwa majibu wa ma harti ya ibara hii.

Utaratibu wa Kutunga Sheria

Namna ya kutumia madaraka ya kutunga sheria

97.—(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo yaliyomo katika Katiba hii, Bunge litatumia madaraka yake ya kutunga Sheria kwa kufuata utaratibu wa kujadili na kupitisha Miswada ya Sheria ambayo hatimaye itabidi ipate kibali cha Rais, na Muswada hautakuwa Sheria mpaka uwe umepitishwa na Bunge na kukubaliwa na Rais kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.

(2) Baada ya Muswada kuwasilishwa kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali chake, Rais aweza ama kuukubali au kukataa kuukubali, na iwapo Rais atakataa kuukubali Muswada basi ataurudisha kwa Bunge pamoja na maelezo ya sababu zake za kukataa kuukubali Muswada huo.

(3) Baada ya Muswada kurudishwa kwa Bunge kwa mujibu wa masharti ya ibara hii, hauwezi kupelekwa tena kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali chake kabla kumalizika muda wa miezi sita tangu uliporudishwa, isipokuwa kama katika hatua yake ya mwisho kwenye Bunge kabla haujapelekwa tena kwa Rais Muswada huo umeungwa mkono na Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbili ya Wabunge wote.

(4) Iwapo Muswada umerudishwa kwa Bunge na Rais, halafu ukaungwa mkono kwenye Bunge na Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbili ya Wabunge wote kama ilivyo-elezwa katika ibara ndogo ya (3) na kupelekwa kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali chake kwa mara ya pili kabla haujamalizika muda wa miezi sita tangu uliporudishwa, basi Rais atatakiwa kuukubali Muswada huo kabla ya kumal zika muda wa siku ishirini na moja tangu Muswada huo ulipowasilishwa kwake la sivyo basi itabidi alivunje Bunge.

(5) Masharti yaliyomo katika ibara hii au katika ibara ya 64 ya Katiba hii hayatalizua Bunge kutunga Sheria na kuweka masharti ambayo yaweza kukabidhi kwa mtu ye yote au kwa idara yo yote ya Serikali madaraka ya kuweka Kanuni zenye nguvu ya kisheria au kuzipa nguvu ya kisheria Kanuni zo zote zilizowekwa na mtu ye yote au idara yo yote ya Serikali.

Utaratibu wa kubadilisha Katiba hii na baadhi ya Sheria

98.—(1) Bunge laweza kutunga Sheria kwa ajili ya kubadilisha masharti yo yote ya Katiba hii kwa kufuata Kanuni zifuatazo—

- (a) Muswada wa Sheria kwa ajili ya kubadilisha masharti yo yote ya Katiba hii (isipokuwa yale yanayohusika na aya ya (b) ya ibara hii ndogo) au masharti yo yote ya Sheria yo yote iliyotajwa katika Orodha ya Kwanza kwenye Nyongeza ya Pili utaungwa mkono kwa kura za Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbili ya Wabunge wote;
- (b) Muswada wa Sheria kwa ajili ya kubadilisha masharti yoyote ya Katiba hii au masharti yoyote ya Sheria yo yote yanayohusika na jambo lo lote kati ya mambo yaliyotajwa katika Orodha ya Pili kwenye Nyongeza ya Pili iliyoko mwishoni mwa Katiba hii, utapitishwa tu iwapo utaungwa mkono kwa kura za Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbili ya Wabunge wote kutoka Tanzania Bara na theluthi mbili ya Wabunge wote kutoka Tanzania Zanzibar.

(2) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya ibara ndogo ya (1), kubadilisha masharti ya Katiba hii au masharti ya Sheria maana yake ifahamike kuwa ni pamoja na kurekebisha au kusahihisha masharti hayo au kufuta na kuweka masharti mengine badala yake au kuisitiza au kubadilisha matumizi ya masharti hayo.

Utaratibu wa kutunga Sheria kuhusu mambo ya fedha

99.—(1) Bunge halitashughulikia jambo lolote kati ya mambo yanayohusika na ibara hii isipokuwa kama Rais amependekeza kwamba jambo hilo lishughulikiwe na Bunge

na pendekezo hilo la Rais liwe limewasilishwa kwenye Bunge na Waziri.

(2) Mambo yanayohusika na ibara hii ni haya yafuatayo—

- (a) Muswada wa Sheria au mabadiliko yoyote katika Muswada wa Sheria kwa ajili ya lolote kati ya mambo yafuatayo—
- (i) kutoza kodi au kubadilisha kodi kwa namna nyingine yo yote isipokuwa kupunguza;
  - (ii) kuagiza kwamba malipo au matumizi ya fedha yafanywe kutokana na Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali au mfuko wa Serikali mwingine wo wote au kubadilisha kiwango hicho kwa namna nyingine yo yote isipokuwa kupunguza;
  - (iii) kuagiza kwamba malipo au matumizi ya fedha yafanywe kutokana na Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali au mfuko wa Serikali mwingine wo wote wakati ikifahamika kwamba fedha iliyomo katika mifuko hiyo haikupangiwa itolewe kwa ajili ya malipo au matumizi hayo, au kuagiza kwamba malipo au matumizi yanayofanywa kutokana na mifuko hiyo yaongezwe;
  - (iv) kufuta au kusamehe deni lo lote linalotakiwa lilipwe kwa Serikali ya Jamhuri ya Muungano;
- (b) hoja au mabadiliko yoyote ya Hoja kwa ajili ya lo lote kati ya mambo yaliyoelezwa katika aya ya (a) ya ibara hii ndogo.

(3) Masharti ya ibara hii hayatumika kwa Muswada wo wote uliowasilishwa kwenye Bunge au Hoja yo yote iliyotolewa katika Bunge na Waziri au Naibu Waziri.

Madaraka na Haki za Bunge

Uhuru wa majadiliano na utaratibu wa shughuli 100.—(1) Kutakuwa na uhuru wa mawazo, majadiliano na utaratibu katika Bunge, na uhuru huo hautavunjwa wala kuhojiwa na chombo cho chote katika Jamhuri ya Muungano, au katika mahakama au mahali penginepo nje ya Bunge.

(2) Bila ya kuathiri Katiba hii au masharti ya sheria nyingine yo yote inayohusika, Mbunge ye yote hatastakiwa au kufunguliwa shauri la madai mahakamani kutokana na jambo lo lote alilolisema au kulifanya ndani ya Bunge au alilolileta Bungeni kwa njia ya maombi, muswada, hoja au vinginevyo.

Kuhifadhi na kutilia nguvu uhuru wa majadiliano na utaratibu wa shughuli 101. Bunge laweza kutunga sheria kwa ajili ya kuweka masharti ya kuwezesha mahakama na sheria kuhifadhi na kutilia nguvu uhuru wa mawazo, majadiliano na utaratibu wa shughuli katika Bunge ambao kwa mujibu wa ibara ya 100 umedhaminiwa na Katiba hii.”

15. Masharti yaliyomo katika Sura ya Nne ya Katiba yanafanyiwa mabadiliko mbali mbali kwa namna ilivyoonyeshwa katika ibara ya 16, ya 17, ya 18, ya 19 na ya 20.

Kufanya mabadiliko mbalimbali katika masharti ya Sura ya Nne ya Katiba

16. Tarakimu zilizoko katika Sehemu ya Kwanza ya Sura ya Nne ya Katiba zinazoonyesha mfululizo wa mpangilio wa ibara katika sehemu hiyo, yaani ibara ya 55, ya 56 na ya 57, zinafutwa na badala yake kuna-
wekwa tarakimu mpya, yaani ibara hizo zinakuwa ibara ya 102, 103 na 104.

Kubadilisha tarakimu za ibara ya 55, 56 na 57

17. Ibara mpya ya 104 inafanyiwa mabadiliko kwa kuzifuta ibara ndogo ya (3) na ya (4) za ibara hiyo na kuweka badala yake ibara ndogo zifuatazo:

Kufanya mabadiliko katika ibara mpya ya 101

“(3) Wakati wa kumchagua Kiongozi wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar ukiwadia, Kamati Kuu ya Halmashauri Kuu ya Taifa itakutana na, kwa mujibu wa masharti ya Katiba ya Chama itapendekeza majina ya watu zaidi ya mmoja kutoka Tanzania Zanzibar waliotimiza umri usiopungua miaka arobaini, ambao kila mmoja wao anafaa kusimama kama mtu pekee katika uchaguzi wa Kiongozi wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar.

(4) Majina ya watu hao waliopendekezwa katika uteuzi wa mwanzo uliofanywa na Kamati Kuu ya Halmashauri Kuu ya Taifa kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (3) yatawasilishwa kwenye Halmashauri Kuu ya Taifa ya Chama ambayo nayo itakutana na kufanya uteuzi wa mwisho wa jina la mtu mmoja tu atakayesimama katika uchaguzi wa Kiongozi wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar kwa mujibu wa masharti ya ibara hii.”

18. Sehemu ya Pili ya Sura ya Nne ya Katiba inafutwa na badala yake kutakuwa na sehemu ya Pili mpya ifuatayo:—

Kufuta Sehemu ya Pili ya Sura ya Nne ya Katiba na kuweka mpya badala yake

“SEHEMU YA PILI

BARAZA LA MAPINDUZI LA ZANZIBAR

105.—(1) Kutakuwa na Baraza la Mapinduzi la Zanzibar litakalokuwa na wajumbe wafuatao:—

Baraza la Mapinduzi la Zanzibar na Kazi zake Sheria za 1980 Na. 1 Ibara ya 12

- (a) Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi;
- (b) Waziri Kiongozi wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar;
- (c) Mawaziri wote wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar;
- (d) Wajumbe wengine watakaoteuliwa na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi kwa mujibu wa masharti ya Katiba ya Zanzibar.

(2) Bila ya kuyaingilia madaraka ya Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi kama Kiongozi wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, Baraza la Mapinduzi litakuwa ndicho chombo Kikuu cha kumshauri Kiongozi wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar juu ya mambo yote yanayohusika na utekelezaji

wa madaraka yake ya uongozi na usimamizi juu ya shughuli za Serikali ya Zanzibar na pia utekelezaji wa madaraka yake juu ya shughuli zote za Serikali kuhusu mambo yote yasiyo Mambo ya Muungano, kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na yale ya Katiba ya Zanzibar.”.

Kubadilisha tarakimu za ibara ya 59 na 59A

19. Tarakimu zilizoko katika sehemu ya Tatu ya Sura ya Nne ya Katiba zinazonyesha mfululizo wa mpangilio wa ibara ya 59 na ya 59A, zinafutwa na badala yake kunawekwa tarakimu mpya, yaani ibara hizo zinakuwa ibara ya 106 na 107.

Kufuta masharti ya ibara ya 104 na kuweka mpya badala yake

20. Masharti ya ibara ya 107 yanafutwa na badala yake kutakuwa na masharti mapya yafuatayo:—

“Madaraka ya Baraza la Wawakilishi

107.—(1) Rais wa Zanzibar kama sehemu moja ya Baraza la Wawakilishi atatekeleza madaraka yote aliyokabidhiwa na Katiba hii na pia Katiba ya Zanzibar kwa ajili hiyo.

(2) Wajumbe Wawakilishi kama Baraza la Wawakilishi watakuwa ndicho chombo Kikuu cha Tanzania Zanzibar ambacho kitakuwa na madaraka, kwa niaba ya wananchi wa Tanzania Zanzibar, kuisimamia na kuishauri Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar na vyombo vyake vyote katika utekelezaji wa majukumu yake kwa mujibu wa Katiba hii na Katiba ya Zanzibar.

(3) Kwa madhumuni ya utekelezaji wa madaraka yake, Baraza la Wawakilishi laweza:—

- (a) kumuuliza Waziri ye yote wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar swali lolote kuhusu mambo ya umma katika Tanzania Zanzibar yaliyomo kati ka wajibu wake;
- (b) kujadili utekelezaji wa kila Wizara ya Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar wakati wa Mkutano wa Baraza la Wawakilishi wa kila mwaka wa bajeti;
- (c) kujadili na kuidhinisha mpango wo wote wa muda mrefu au wa muda mfupi unaokusudiwa kutekelezwa Tanzania Zanzibar, na kutunga sheria ya kusimamia utekelezaji wa mpango huo;
- (d) kutunga sheria pale ambapo utekelezaji unahitaji kuwapo sheria;
- (e) kutayarisha au kuagiza itayarishwe na kuwasilisha kwenye Chama taarifa kuhusu jambo lo lote ambalo liko chini ya mamlaka ya Bunge.”.

(4) Kwa madhumuni ya kusimamia kwa jumla utekelezaji wa siasa ya Chama unaofanywa na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar, na Mashirika ya Umma, Wajumbe Wawakilishi wataunda Kamati ya pamoja itakayokuwa na Kamati Maalum ya Mkutano Mkuu wa Taifa wa Chama.”.

21. Masharti yaliyomo katika Sura ya Tano ya Katiba yanafanyiwa mabadiliko mbali mbali kwa namna ilivyoonyeshwa katika ibara za 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36 na ya 37 ya Sheria hii. Kufanya mabadiliko mbalimbali katika masharti ya Sura ya Tano ya Katiba
22. Tarakimu zilizoko katika Sehemu ya Kwanza, Sehemu ya Pili na Sehemu ya Tatu za Sura ya Tano ya Katiba zinazoonyesha mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Sehemu hizo, yaani ibara ya 60, ya 61, ya 62, ya 63, ya 64, ya 65, ya 66 na ya 67, zinafutwa na badala yake kunawekwa tarakimu mpya, yaani ibara hizo zinakuwa ibara ya 108, ya 109, ya 110, ya 111, ya 112, ya 113, ya 114 na ya 115. Kubadilisha tarakimu za ibara ya 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, na 67
23. Ibara mpya ya 110 inafanyiwa mabadiliko katika ibara ndogo ya (9), kwa kufuta tarakimu "61" na kuweka tarakimu mpya "109" badala yake, na katika ibara ndogo ya (5), baada ya neno "mbaya", kuingiza maneno "inayoathiri Maadili ya Kazi ya Jaji;". Kufanya mabadiliko ibara mpya ya 110
24. Ibara mpya ya 113 inafanyiwa mabadiliko katika aya ya (b) ya ibara ndogo ya (1), kwa kufuta tarakimu "64" na kuweka tarakimu mpya "112" badala yake. Kufanya mabadiliko katika ibara mpya ya 113
25. Ibara mpya ya 115 inafanyiwa mabadiliko katika ibara ndogo ya (1), kwa kufuta tarakimu "38" na "68" na kuweka tarakimu mpya "83" na "116" badala yake. Kufanya mabadiliko katika ibara mpya ya 115
26. Ibara ya 68 ya Katiba inafutwa na badala yake kutakuwa na ibara mpya ifuatayo:— Kufuta ibara ya 68 na kuweka mpya badala yake

"Tafsiri

116.—(1) Katika Sehemu hii ya Nne ya Sura hii ya Tano ya Katiba hii na katika sehemu nyingine za Katiba hii, ila iwapo maelezo yahitaji vinginevyo—

"Idara ya Mahakama" maana yake ni Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano iliyotajwa katika ibara ya 117 ya Katiba hii (au kwa kifupi "Mahakama ya Rufani"), Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano iliyotajwa katika ibara ya 108 ya Katiba hii (ambayo itajulikana kwa kifupi kama "Mahakama Kuu") pamoja na Mahakama nyingine zo zote za ngazi zilizo chini ya Mahakama Kuu;

"Jaji Mkuu" maana yake ni Jaji Mkuu wa Mahakama ya Rufani na ni pamoja na Kaimu Jaji Mkuu au Jaji wa Rufani anayeshikilia au kutekeleza madaraka ya Jaji Mkuu;

"Jaji wa Rufani" maana yake ni Jaji ye yote wa Mahakama ya Rufani.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya ibara ndogo ya (3), Jaji Mkuu hatakuwa na madaraka juu ya jambo lo lote linalohusu muundo au uendeshaji wa shughuli za siku hadi siku za Mahakama zilizoadwa kwa mujibu wa Katiba ya Zanzibar au sheria yo yote ya Tanzania Zanzibar.

(3) Jaji Mkuu atashauriana mara kwa mara na Jaji Mkuu wa Zanzibar kuhusu uendeshaji wa shughuli za Mahakama ya Rufani kwa jumla, na pia kuhusu uteuzi wa Majaji wa Rufani.

Kurekebisha ibara ya 68A

27. Ibara ya 68B inafanyiwa mabadiliko kwa:—

- (a) Kufuta tarakimu "68A" zinazoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "117"; na
- (b) kufuta tarakimu "72" zilizotajwa katika ibara ndogo ya (2) ya ibara hiyo, na kuweka badala yake tarakimu mpya "126".

Kurekebisha ibara ya 68B

28. Ibara ya 68B inafanyiwa mabadiliko kwa:—

- (a) kufuta tarakimu "68B" zinazoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "118";
- (b) kufuta ibara ndogo ya (1) ya ibara mpya ya 118 na kuweka badala yake ibara ndogo mpya ifuatayo—

"(1) Kutakuwa na Jaji Mkuu wa Mahakama ya Rufani (ambaye katika ibara zifuatazo kwenye Katiba hii atatajwa tu kwa kifupi kama "Jaji Mkuu") na Majaji wengine wa Mahakama ya Rufani wasiopungua wawili, isipokuwa kwamba kikao maalum cha Mahakama nzima kitakuwa kamili kikiwa na Majaji wa Rufani wasiopungua watano.";

- (c) kufuta tarakimu "68" zilizotajwa katika ibara ndogo ya (2) ya ibara hiyo, na kuweka badala yake tarakimu mpya "116";
- (d) kufuta tarakimu "61" zilizotajwa katika ibara ndogo ya (3) ya ibara hiyo, na kuweka badala yake tarakimu mpya "109";
- (e) kufuta tarakimu "68B", "68C" na "68E", kama zilivyotajwa katika ibara ndogo ya (7) ya ibara hiyo, na kuweka badala ya kila fungu la tarakimu kama hizo tarakimu mpya "118", "119", na "122".

Kubadilisha tarakimu za ibara ya 68C

29. Ibara ya 68C inarekebishwa kwa kufuta tarakimu "68C", zinazoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "119".

Kurekebisha ibara ya 68D

30. Ibara ya 68D inafanyiwa mabadiliko kwa:—

- (a) kufuta tarakimu "68D", zinazoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "120";
- (b) kufuta tarakimu "62" zilizotajwa katika ibara ndogo ya (5) ya ibara hiyo, na kuweka badala yake, kila zilipotajwa, tarakimu mpya "110";
- (c) kufuta tarakimu "68B" zilizotajwa katika ibara ndogo ya (6) ya ibara hiyo, na kuweka badala yake tarakimu mpya "118".

31. Ibara ya 68E inarekebishwa kwa kufuta tarakimu "68E", zina- Kubadilisha tarakimu za ibara ya 68E zoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "121."
32. Ibara ya 68F inarekebishwa kwa kufuta tarakimu "68E", zina- Kubadilisha tarakimu za ibara ya 68F zoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba na kuweka badala yake tarakimu mpya "122".
33. Ibara ya 68G inarekebishwa kwa kufuta tarakimu "68G" zina- Kubadilisha tarakimu za ibara ya 68E zoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba na kuweka badala yake tarakimu mpya "123".
34. Sehemu ya Tano ya Sura ya Tano ya Katiba inafanyiwa mabadiliko kwa kufuta tarakimu "70" zinazoonyesha nafasi ya ibara ya 70 katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "124". Kurekebisha sehemu ya Tano ya Sura Tano
35. Ibara ya 71 inafanyiwa mabadiliko kwa:— Kurekebisha ibara ya 71
- (a) kufuta tarakimu "71", zinazoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "125";
- (b) kufuta tarakimu "72", "73" na "74", kama zilivyotajwa katika ibara hiyo, na kuweka badala ya kila fungu la tarakimu hizo tarakimu mpya "126", "127" na "128".
36. Ibara ya 72 inafanyiwa mabadiliko kwa— Kurekebisha ibara ya 72
- (a) kufuta tarakimu "72", zinazoonyesha nafasi ya ibara hiyo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "126";
- (b) kufuta tarakimu "38" au "68", kama zilivyotajwa katika ibara ndogo ya (2) ya ibara hiyo, na kuweka badala yake tarakimu mpya "83" na "117".
37. Ibara ya 73 na 74 zinarekebishwa kwa kufuta tarakimu "73" na "74", zinazoonyesha nafasi ya ibara hizo katika mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Katiba, na kuweka tarakimu mpya, yaani ibara hizo zinakuwa ibara ya "127" na "128". Kubadilisha tarakimu za ibara ya 73 na 74
38. Masharti yaliyomo katika Sura ya Sita ya Katiba yanafanyiwa mabadiliko mbali mbali kwa namna ilivyoonyeshwa katika ibara ya 39 na ya 40 ya Sheria hii. Kufanya mabadiliko katika masharti ya Sura ya Sita ya Katiba
39. Tarakimu zilizoko katika Sehemu ya Kwanza na ya Pili za Sura ya Sita ya Katiba zizaoonyesha mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Sehemu hizo za Katiba yaani za ibara ya 75, ya 76, ya 77, na ya 78, zinafutwa na badala yake kunawekwa tarakimu mpya yaani ibara hizo zinakuwa ibara ya 129, ya 130m ya 131, na ya 132. Kubadilisha tarakimu za ibara ya 75, 76, 77 na 78 za Katiba
40. Ibara mpya ya 130 inafanyiwa mabadiliko katika ibara ndogo ya (3) kwa kufuta tarakimu "91" zilizotajwa katika ibara ndogo hiyo na kuweka tarakimu mpya "74" badala yake. Kufanya mabadiliko katika ibara mpya ya 127

Mabadiliko
katika Sura
ya Saba ya
Katiba

41. Sura ya Saba ya Katiba inabadilishwa kwa namna ilivyoelezwa katika ibara ya 42, ya 43, ya 44, ya 45 na ya 46.

Kuweka
Sehemu
mpva va
Kwanza ya
Sura ya
Saba ya
Katiba

42. Sura ya Saba ya Katiba inabadilishwa kwa kuweka katika Sura hiyo Sehemu ya Kwanza ifuatayo:—

“SEHEMU YA KWANZA

MCHANGO NA MGAWANYO WA MAPATO YA JAMHURI YA MUUNGANO

Akaunti ya
Fedha ya
Pamoja

133. Serikali ya Jamhuri ya Muungano itatunza akaunti maalum itakayoitwa “Akaunti ya Fedha ya Pamoja”, na ambayo itakuwa ni sehemu ya Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano, ambamo kutawekwa fedha yote itakayochangwa na Serikali mbili kwa kiasi kitakachoamuliwa na Tume ya Pamoja ya Fedha kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge, kwa madhumuni ya shughuli za Jamhuri ya Muungano kwa Mambo ya Muungano.

Tume ya
Pamoja ya
Fedha

134.—(1) Kutakuwa na Tume ya Pamoja ya Fedha yenye wajumbe wasiozidi saba ambao watateuliwa na Rais kwa mujibu wa ibara hii na masharti ya Sheria iliyotungwa na Bunge.

(2) Majukumu ya Tume yatakuwa ni—

- (a) kuchambua mapato na matumizi yanayotokana na, au yanayohusu utekelezaji wa Mambo ya Muungano, na kuoa mapendekezo kwa Serikali mbili kuhusu mchango na mgawo wa kila mojawapo ya Serikali hizo;
- (b) kuchunguza kwa wakati wote mfumo wa shughuli za fedha wa Jamhuri ya Muungano na pia uhusiano katika mambo ya kifedha kati ya Serikali mbili;
- (c) kutekeleza majukumu mengine ambayo Rais ataipatia Tume au kama Rais atakavyoagiza, na kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge.”.

Kuweka
Sehemu ya
Pili ya
Sura ya
Saba ya
Katiba

43.—(1) Sura ya Saba ya Katiba inabadilishwa kwa kuweka katika Sura hiyo Sehemu ya Pili yenye kichwa cha habari kifuatacho:—

“SEHEMU YA PILI

MFUKO MKUU WA HAZINA NA FEDHA ZA JAMHURI YA MUUNGANO”.

(2) Sehemu ya Pili ya Sura ya Saba itakuwa na ibara ya 135, ya 136, ya 137, ya 138, ya 139, ya 140, ya 141, ya 142, ya 143 na ya 144.

Kubadilisha
tarakimu
za ibara ya
80, 81, 82,
79, 83, 84,
85, 86, 87 na
88 za Katiba

44.—(1) Tarakimu zilizoko katika Sura ya Saba ya Katiba zinazonyesha mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Sura hiyo, yaani ibara ya 80, ya 81, ya 82, ya 79, ya 83, ya 84, ya 85, ya 86, ya 87 na ya 88, zinafutwa na badala yake kunawekwa tarakimu mpya, yaani ibara hizo zinakuwa

ibara ya 135, ya 136, ya 137, ya 138, ya 139, ya 140, ya 141, ya 142, ya 143 na ya 144 na zote zitakuwa ni ibara za Katiba katika Sehemu ya Pili ya Sura ya Saba ya Katiba.

(2) Ibara za Sura ya Saba zitakuwa katika Sehemu ya Pili ya Sura ya Saba kwa kufuata mfululizo wa mpangilio wa ibara uliowekwa na ibara ndogo ya (1) ya ibara hii katika kufuta na kuweka tarakimu mpya za ibara hizo.

45. Ibara mpya ya 136 inafanyiwa mabadiliko katika ibara ndogo ya (1) (b), kwa kufuta tarakimu "84" zilizotajwa katika ibara ndogo hiyo na kuweka tarakimu mpya "140".

Kufanya mabadiliko katika ibara mpya ya 133

46. Ibara mpya ya 143 inafanyiwa mabadiliko katika ibara ndogo ya (2) (a), kwa kufuta tarakimu "81" zilizotajwa katika ibara ndogo hiyo, na kuweka tarakimu mpya "136".

Kufanya mabadiliko katika ibara mpya ya 140

47. Sura ya Nane ya Katiba inabadilishwa kwa namna ilivyoelezwa katika ibara ya 48 na 49.

Mabadiliko katika Sura ya Nane ya Katiba

48. Sura ya Nane inabadilishwa kwa kufuta neno "NANE" lililoko katika kichwa cha habari cha Sura hiyo na kuweka neno "TISA" badala yake, na ifahamike kwamba kila mahali katika Katiba palipotajwa maneno "SURA YA NANE" au "Sura ya Nane" yakihusiana na masharti juu ya Majeshi ya Ulinzi, maneno hayo yanabadilishwa na kuwa ni "SURA YA TISA" au "Sura ya Tisa".

Kuibadilisha Sura ya Nane kuwa Sura ya Tisa

49. Sura ya Nane, ambayo kwa mujibu wa ibara ya 48 ya Sheria hii imekuwa Sura ya Tisa ya Katiba, inafanyiwa marekebisho katika ibara ya 89 na 90, kwa kufuta tarakimu "89" na "90", zinazoonyesha nafasi ya awali ya ibara hizo katika mpangilio na ibara katika Katiba, na kuweka badala yake tarakimu mpya "147" na "148".

Kufanya mabadiliko katika Sura ya Nane

50. Katiba inabadilishwa kwa kuweka badala ya Sura ya Nane, ambayo kwa mujibu wa ibara ya 48 ya Sheria hii, imekuwa Sura ya Tisa, Sura ya Nane mpya ifuatayo:—

Kuweka Sura ya Nane mpya

"SURA YA NANE

MADARAKA YA UMMA

145. —(1) Kutakuwa na vyombo vya Serikali za Mitaa katika kila mkoa, wilaya, mji na kijiji, katika Jamhuri ya Muungano, ambayo vitakuwa vya aina na majina yatakayowekwa na sheria iliyotungwa na Bunge au na Baraza la Wawakilishi.

(2) Bunge au Baraza la Wawakilishi, kadri itakavyokuwa, litatunga Sheria itakayofanua utaratibu wa kuanzisha vyombo vya Serikali za Mitaa, miundo na wajumbe wake, njia za mapato na utaratibu wa utekelezaji wa shughuli za vyombo hivyo.

Kazi za Serikali za Mitaa

146.—(1) Madhumuni ya kuwapo Serikali ya Mitaa ni kupeleka madaraka kwa wananchi. Vyombo vya Serikali za Mitaa vitakuwa na haki na mamlaka ya kushiriki na kuwashirikisha wananchi katika mipango na shughuli za utekelezaji wa maendeleo katika sehemu zao na nchini kote kwa jumla.

(2) Bila ya kuathri maelezo ya jumla yaliyomo katika ibara ndogo ya (1) ya ibara hii, hiki chombo cha Serikali za Mitaa, kwa kuzingatia masharti ya sheria iliyokianzisha, kitahusika na shughuli zifuatazo;—

- (a) kutekeleza kazi za Serikali za Mitaa katika eneo lake;
- (b) kuhakikisha utekelezaji wa sheria na ulinzi wa wananchi; na
- (c) kuimarisha demokrasi katika eneo lake na kuitumia demokrasi kuharakisha maendeleo ya wananchi.”

Mabadiliko
katika
Sura ya
Kumi ya
Katiba

51. Sura ya Kumi ya Katiba inabadilishwa kwa namna ilivyoelezwa katika ibara ya 52 na 53.

Kubadilisha
tarakimu za
ibara ya 92,
93, 94 na 95

52. Tarakimu zilizoko katika Sura ya kumi ya Katiba zinazoonyesha mfululizo wa mpangilio wa ibara katika Sura hiyo, yaani ibara ya 92, ya 93, ya 94, na ya 95, zitafutwa na badala yake kunawekwa tarakimu mpya, yaani ibara hizo zinakuwa ibara ya 149, ya 150, ya 151 na ya 152.

Kuweka
masharti
mapya ya
148

53. Sura ya Kumi ya Katiba inabadilisha kwa kufuta masharti ya ibara ya 94 ya Katiba ambayo, kwa mujibu wa ibara ya 52 ya Sheria hii, inakuwa ibara ya 151, na kuweka badala yake masharti mapya ya ibara hiyo yafuatayo;—

“Ufafanuzi 151. —(1) Katika Katiba hii, ila iwapo maelezo yahitaji vinginevyo;—

“amri ya jeshi” maana yake ni sheria au amri iliyotolewa kwa mujibu wa sheria, ya kusimamia nidhamu katika jeshi;

“askari” likitumika kuhusiana na jeshi lolote, maana yake ni pamoja na askari yeyote ambaye kwa mujibu wa amri ya jeshi hilo ni mtu anayewajibika kinidhamu;

“Baraza la Wawakilishi” maana yake ni Baraza la Wawakilishi, la Zanzibar lililotajwa katika ibara ya 106 ya Katiba hii na linalotekeleza madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii na Katiba ya Zanzibar;

“Bunge” maana yake hi Bunge la Jamhuri ya Muungano lililotajwa katika ibara ya 62 ya Katiba hii;

“Chama” kwa madhumuni ya Katiba hii maana yake ni Chama cha Mapinduzi, kilichotajwa ktika ibara ya 3 (3) na ya 10 ya Katiba hii;

“Idara ya Mahakama” maana yake ni kama iivyofafanuliwa katika ibara ndogo ya (1) ya ibara ya 116 ya Katiba hii;

“Idara ya Mahakama ya Zanzibar” maana yake ni Idara ya Mahakama inayojumlisha mahakama zote ambazo ziko katika Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar;

“Jaji Mkuu” maana yake ni Jaji Mkuu wa Mahakama ya Rufani aliyetajwa katika ibara ndogo ya (1) ya ibara ya 115 ya Katiba hii ambaye ameteuliwa kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (2) ya ibara hiyo ya 118 au

iwapo Jaji Mkuu hayupo au anashindwa kutekeleza kazi zake kwa sababu yoyote, Kaimu Jaji Mkuu aliyeteuliwa kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (4) ya ibara hiyo ya 118 ya Katiba hii, na kama Kaimu Jaji Mkuu naye hayupo au anashindwa kutekeleza kazi za Jaji Mkuu, Jaji wa Mahakama ya Rufani aliyopo kazini kwa wakati huo na ambaye yuko kwenye daraja la juu zaidi la madaraka kupita Majaji wote wa Rufani waliopo;

“Jaji Mkuu wa Zanzibar” maana yake ni Jaji Mkuu wa Mahakama Kuu ya Zanzibar ambaye, kwa mujibu wa Katiba ya Zanzibar, ndiye mkuu wa Idara ya Mahakama ya Zanzibar;

“Jeshi” maana yake ni lolote kati ya majeshi ya ulinzi na ni pamoja na jeshi lolote jingine lililoundwa na Katiba hii au kwa mujibu wa Sheria na linalotawaliwa kwa amri ya jeshi;

“Jumuiya ya Madola” maana yake ni jumuiya ambayo wanachama wake ni Jamhuri ya Muungano na kila nchi ambayo inahusika na masharti ya ibara ya 7 ya Sheria ya Uraia, ya mwaka 1961, Sura 512.

“kiapo” maana yake itabidi ifahamike kwa maana ya kawaida ya neno hilo na ni pamoja na tamko rasmi la namna yo yote linaloruhusiwa kisheria kutumiwa badala ya kiapo;

“kiapo cha uaminifu” maana yake ni kiapo cha kuwa mwaminifu kwa Nchi na kwa Serikali ya Jamhuri ya Muungano;

“Maadili ya Kazi ya Jaji” maana yake ni masharti ya kimaadili yanayoongoza mwenendo wa watu wafanyao kazi ya Jaji au ya Hakimu;

“madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano” maana yake itabidi ifahamike kwa mujibu wa maana ya kawaida a maneno hayo na ni pamoja na utumishi katika Majeshi ya Ulinzi ya Jamhuri ya Muungano na katika Jeshi la Polisi au jeshi lingine lo lililoundwa kwa mujibu wa Sheria;

“mahakama” maana yake ni mahakama yo yote yenye mamlaka katika Jamhuri ya Muungano isipokuwa mahakama iliyoundwa kwa amri ya jeshi; lakini kwa ajili ya ibara ya 13, ya 14, na ya 15 za Katiba hii, itakuwa ni pamoja na mahakama iliyoundwa kwa amri ya jeshi;

“Mahakama Kuu” maana yake ni Mahakama Kuu ya Jamhuri ya Muungano au Mahakama Kuu ya Zanzibar;

“Mambo ya Muungano” maana yake ni mambo yote ya umma ambayo yametajwa na ibara ya 4 ya Katiba hii kuwa ni Mambo ya Muungano;

“Mamlaka ya Nchi” ni pamoja na Serikali na Bunge la Jamhuri ya Muungano, pamoja na Serikali na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar;

“Mwanasheria Mkuu” maana yake ni Mwanasheria Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano aliyetajwa katika ibara ya 59:

“Serikali” maana yake ni pamoja na Serikali ya Jamhuri ya Muungano, Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar au Halmashauri ya Wilaya au ya Mji, na pia mtu ye yote anayetekeleza madaraka au mamlaka yote kwa niaba ya Serikali au Halmashauri:

“Serikali za Mitaa” maana yake ni vyombo vya kiserikali vilivyoundwa kwa mujibu wa ibara ya 145 ya Katiba hii kwa madhumuni ya kutekeleza madaraka ya umma:

“Tanzania Bara” maana yake ni eneo lote la Jamhuri ya Muungano ambalo zamani lilikuwa eneo la Jamhuri ya Tanganyika:

“Tanzania Zanzibar” maana yake ni eneo lote la Jamhuri ya Muungano ambalo zamani lilikuwa eneo la Jamhuri ya Watu wa Zanzibar na ambalo kabla ya Sheria hii kutungwa lilitwa Tanzania Visiwani:

“Uchaguzi Mkuu” au “uchaguzi unaofanywa na wananchi” maana yake ni uchaguzi wa Rais na uchaguzi wa Wabunge wanaowakilisha wilaya za uchaguzi unaofanywa baada ya Bunge kuvunjwa:

“Waziri” maana yake ni Mbuga aliyekabidhiwa madaraka ya kazi ya Waziri, isipokuwa Naibu Waziri, na maana hiyo itatumika pia kwa Makamu wote wa Rais:

“Zanzibar” maana yake ni sawa na maana ya Tanzania Zanzibar.

(2) Kanuni zifuatazo zitatumika kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya Katiba, yaani;—

- (a) kila yanapotajiwa madaraka ya Rais, ifahamike kuwa madaraka yanayohusika ni pamoja na mamlaka ya kutekeleza shughuli na kazi mbali mbali na vile vile wajibu wa kutekeleza shughuli na kazi mbali mbali kama Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, na pia mamlaka mengine kama hayo au wajibu mwingine kama huo ikiwa imeelezwa katika Katiba hii au katika Sheria nyingine yote kwamba mamlaka hayo mengine ni ya Rais au kwama wajibu huo mwingine ni wa Rais:
- (b) kila yanapotajwa madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali, ifahamike kuwa kazi inayohusika ni kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano isipokuwa kama imeelezwa vingine, na kila inapotajwa idara ya Serikali, ifahamike kuwa idara inayohusika ni idara ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano, isipokuwa kama imeelezwa vingine:
- (c) iwapo kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii kuna jambo lo lote linalotakiwa litekelezwe au lishughulikiwe na kikao cha Chama, basi, bila ya kuathiri masharti

ya Katiba hii au Sheria nyingine yo yote iliyotungwa na Bunge kwa ajili hiyo, jambo hilo litatekelezwa au litashughulikiwa kwa mujibu wa masharti ya Katiba ya Chama na kwa kufuata Kanuni zo zote zilizowekwa na Chama kwa ajili hiyo;

- (d) kwa madhumuni ya Katiba hii, mtu hatahesabiwa kuwa ana madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano kwa sababu tu kwamba anapokea malipo ya uzeeni au malipo mengine ya aina hiyo kwa ajili ya utumishi wake wa zamani katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano au katika Serikali yo yote ya zamani ya Tanzania Bara au katika Jeshi la Ulinzi au la Polisi la Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Serikali ya zamani ya Tanzania Bara au ya Zanzibar;
- (e) katika Katiba hii, ila iwapo maelezo yahitaji vingine, kila anapotajwa mtu mwenye dhamana ya kazi fulani kwa kutaja madaraka ya kazi yake, ifahamike kuwa mtu anayehusika ni pamoja na mtu ye yote ambaye ni Kaimu au aliyeteuliwa kwa njia ya halali kushikilia dhamana ya kazi hiyo;
- (f) katika Katiba hii, kila yalipotajwa mamlaka ya kumwondoa mtu katika madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, ifahamike kuwa mamlaka yanayohusika ni pamoja na mamlaka yaliyotolewa kwa mujibu wa masharti ya Sheria yo yote yanayomtaka mtu huyo au yanayomruhusu mtu huyo kustaafu:
Isipokuwa kwamba maelezo ya Kanuni hii yasifahamike kuwa yanampa mtu ye yote mamlaka ya kumtaka Jaji wa Rufani, Jaji wa Mahakama Kuu au Mdhhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu astaafu;
- (g) katika Katiba hii, kila ilipotajwa Sheria ambayo inabadilisha au kufuta Sheria nyingine, ifahamike kuwa Sheria inayohusika ni pamoja na Sheria ambayo inarekebisha Sheria hiyo nyingine au ambayo inaendeleza kutumika kwa hiyo Sheria nyingine, ama bila mabadiliko au baada ya kubadilishwa au kurekebishwa, au Sheria ambayo inaweka masharti mapya katika Sheria nyingine.”.

54. Katiba inabadilishwa kwa kuifuta Nyongeza iliyoko mwishoni mwa Katiba na kuweka badala yake Nyongeza zifuatazo:—

Kufuta
Nyongeza
na kuweka
mpya badala
yake

“NYONGEZA YA KWANZA

(Imetajwa katika ibara ya 4)

Mambo ya Muungano

1. Katiba ya Tanzania na Serikali ya Jamhuri ya Muungano.
2. Mambo ya Nchi za Nje.
3. Ulinzi na Usalama.

NYONGEZA YA PILI—(inaendelea)

ORODHA YA PILI

(Imetajwa katika ibara 95 (1) (b))

Mambo ambayo mabadiliko yake yahtaji kuungwa mkono na theluthi mbili ya Wabunge wote kutoka Tanzania Bara na theluthi mbili ya Wabunge wote kutoka Tanzania Visiwani

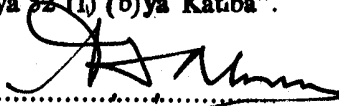
1. Kuwapo kwa Jamhuri ya Muungano.
2. Kuwapo kwa Ofisi ya Rais wa Jamhuri ya Muungano.
3. Madaraka ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano.
4. Kuwapo kwa Bunge la Jamhuri ya Muungano.
5. Madaraka ya Serikali ya Zanzibar.
6. Mahakama Kuu ya Zanzibar.
7. Orodha ya Mambo ya Muungano.
8. Idadi ya Wabunge kutoka Zanzibar".

55. Katiba inafanyiwa mabadiliko kwa kufuta maneno "Tanzania Mabadiliko Visiwani" popote yanapotokea katika Katiba, na kuweka badala yake ya jumla kila yanapotokea maneno "Tanzania Zanzibar".

Passed in the National Assembly on the Thirtieth day of October, 1984.

.....
Clerk of the National Assembly

"Nathibitisha kwamba Muswada kwa ajili ya Sheria hii umepitishwa na Bunge kwa mujibu wa Masharti ya Ibara ya 52 (1) (b) ya Katiba".

.....
Spika